

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ČESKO-NĚMECKÝCH AREÁLOVÝCH STUDIÍ A GERMANISTIKY

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ODSUN NĚMCŮ NA PRACHATICKU (VE VZPOMÍNKÁCH PAMĚTNÍKŮ)

Vedoucí práce: prof. PhDr. Bohumil Jiroušek, Dr.

Autor práce: František Kölbl

Studijní obor: Evropská teritoriální studia – ČR a německy mluvící země

Ročník: 3

2015

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledky obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 11. května 2015

František Kölbl

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat především panu prof. PhDr. Bohumilovi Jirouškovi, Dr., za jeho cenné rady, ochotu a vedení mé bakalářské práce. Rovněž bych rád poděkoval pracovníkům Státního okresního archivu Prachatice za jejich vstřícnost.

František Kölbl

Anotace

Předkládaná bakalářská práce se věnuje problematice odsunu sudetských Němců po roce 1945. Je dělena na dvě hlavní ucelené části. První polovina se zabývá vysídlením německého obyvatelstva z celorepublikového hlediska na základě odborné literatury. Zde je popsána geneze samotné myšlenky transferu, početní stav německé menšiny v poválečném Československu, události tzv. divokého odsunu v bezprostředních měsících po osvobození a přípravy a průběh organizovaného odsunu v roce 1946.

Část druhá má za cíl uvést odsun Němců na příkladu jihočeského příhraničního regionu – Prachaticko (potažmo prachatického okresu). Podkapitoly této části se zaobírají poměry v regionu, místní organizací a konkrétními událostmi vysídlení (především na základě vzpomínek pamětníků).

Klíčová slova: Československo 1945–1947; odsun sudetských Němců; vysídlení; Prachaticko

Annotation

This bachelor thesis deals with displacement of Sudeten Germans after 1945. It is divided in two main coherent parts. The first part of the thesis deals with expulsion of German population based on professional literature. This part describes the genesis of the whole idea, initial condition of German minority in the post-war Czechoslovakia, events of so-called savage displacement which took place in following months after liberation and preparations and the course of organized displacement in 1946.

The target of the second part of the thesis is to introduce displacement of Germans in an example of South Bohemian cross-border region of Prachatice. Subchapters of this part deal with conditions, local organizations and particular events of displacement (mainly based on memories of survivors).

Key words: Czechoslovakia 1945 – 1947; displacement of Sudeten Germans; expulsion; Prachaticko

Obsah práce

Seznam zkratek.....	7
Úvod.....	8
1. Odsun Němců z celorepublikového hlediska.....	10
1.1 Počátky myšlenky odsunu Němců a cesta k prosazení.....	10
1.2 Početní stav německého obyvatelstva v Československu na jaře 1945.....	16
1.3 Divoký odsun.....	16
1.4 Příprava organizovaného odsunu a zbavování státního občanství.....	20
1.4.1 Kdo bude moci zůstat.....	23
1.4.1.1 Antifašisté.....	24
1.4.1.2 Nepostradatelní odborníci.....	25
1.4.1.3 Smíšená manželství.....	26
1.5 Průběh organizovaný odsun.....	26
2. Odsun Němců na příkladu regionu Prachaticka.....	30
2.1 Okres Prachatice – poloha, vývoj počtu obyvatel.....	30
2.2 Situace v poválečných měsících.....	32
2.3 Sběrná střediska.....	35
2.3.1 Sběrné středisko Prachatice.....	33
2.3.2 Sběrné středisko Vimperk.....	40
2.3.3 Sběrné středisko Volary.....	41
2.4 Transporty.....	41
2.5 Dodatečný odsun do vnitrozemí.....	43
Závěr.....	45
Seznam použité literatury a zdrojů.....	48
Seznam příloh.....	51

Seznam zkratek

ČSR – Československá republika

MNV – Místní národní výbor

MSK – Místní správní komise

NSDAP – Národně socialistická německá dělnická strana

ONV – Okresní národní výbor

RAD – Říšská pracovní služba

RG – Revoluční gardy

SdP – Sudetoněmecká strana

SSSR – Sovětský svaz

USA – Spojené státy americké

Úvod

Odsun sudetských Němců, který proběhl po druhé světové válce, patří bezpochyby mezi nejdůležitější události česko-německých vztahů. Zároveň se jedná o jednu z nejrozsáhlejších migrací obyvatelstva na území českých zemí. Následky vysídlení německé menšiny jsou dodnes patrné převážně v mnoha příhraničních oblastech, kde zmizela velká část původního obyvatelstva a snahy o doosídlení nebyly plně úspěšné. Na příkladu jednoho takového pohraničního regionu se předkládaná bakalářská práce, vedle rámce celostátního, snaží uvést průběh poválečného odsunu.

Pro přehlednost je práce rozdělena do dvou ucelených částí. První polovina popisuje problematiku odsunu z celorepublikového hlediska, přičemž respektuje chronologický postup jeho jednotlivých fází. Nejprve se tedy zabývám vznikem, vývojem a prosazením samotné myšlenky odsunu, který byl dobově vnímán především jako prostředek k odčinění křivd vzešlých z mnichovské dohody a zábrana obdobných událostí do budoucna. V následující podkapitole čtenáře informuji o početním stavu německé menšiny v Československu na jaře 1945 a dále pokračuji neblaze proslulými událostmi tzv. divokého odsunu. Posléze věnuji pozornost přípravám organizovaného odsunu a pozastavím se nad otázkou Němců, jimž bylo z různých důvodů dovoleno v republice setrvat. První část uzavírá kapitola nastiňující průběh fáze organizovaného odsunu do americké i sovětské okupační zóny v Německu.

Druhá polovina práce má za cíl uvést odsun, jak již bylo zmíněno, na příkladu konkrétního pohraničního regionu. Jedná se o region Prachaticko, potažmo okres Prachatice, kde v 30. letech minulého století tvořili Němci takřka polovinu místního osídlení. Okres leží v jižních Čechách při hranicích s Bavorskem a Rakouskem. Pro úvod této části definuji region ve vztahu k práci a zabývám se vývojem obyvatelstva. Dále pokračuji podkapitolou zabývající se situací v poválečných měsících. Fázi organizovaného odsunu se věnuji v oddílech o sběrných střediscích a transpotech. Na závěr neopomínám krátce zmínit problematiku dodatečných odsunů do vnitrozemí. Pro tuto polovinu práce jsou jako zdroj velmi důležité vzpomínky pamětníků.

Část věnovaná celorepublikovému pojetí odsunu vychází z odborné literatury. Jedná se především o práce českých autorů Matěje Spurného, Tomáše Staňka, Karla Kaplana, Jaroslava Kučery a švýcarského historika Adriana von Arburga. Ve svých dílech se odsunem sudetských Němců po roce 1945 zabývá taktéž německá autorka

Christiane Brenner či historik polského původu P. M. Majewski, jejichž knihy ve své práci také cituji.

Část druhá čerpá zejména z regionální historiografické literatury, materiálů SOkA Prachatice a informací nashromážděných projektem Univerzity Pasov: Česko-bavorský dějepis (v něm. Geschichts-Bausteine), které jsou dostupné z webu. Důležitým pramenem pro tuto bakalářskou práci jsou vzpomínky pamětníků, které napomáhají vykreslit obraz regionu v daném období. V práci citované vzpomínky pocházejí převážně z knih sudetoněmeckých autorů. Pohled českých obyvatel Prachatic zastupuje z největší části záznam vzpomínek Miloslava Vačkáře uložený v SOkA Prachatice. Část uvedených vzpomínek byla získána tzv. metodou orální historie, jejíž teoretické a praktické aspekty jsou popsány např. v knize Naslouchat hlasům paměti, jejíž autoři jsou Miroslav Vaněk, Pavel Mücke a Hana Pelikánová.

1. Odsun sudetských Němců z celorepublikového hlediska

1.1 Počátky myšlenky odsunu Němců a cesta k prosazení

Již během druhé světové války se začaly objevovat jisté návrhy poválečného uspořádání Československa. Tyto návrhy pramenily z nešťastné zkušenosti Československa v roce 1938 a let nadcházejících. Souhrnem je lze pojmenovat jako politika odčinění mnichovské dohody. Vedle snahy o mezinárodní odvolání mnichovské dohody a uznání obnoveného Československa v předmnichovských hranicích se tato politika postupem času rozrostla i o snahy zabránit podobným událostem v budoucnosti. Stěžejními body této politické koncepce byly již zmíněná obnova Československa v předmnichovských hranicích, zahraničně-politické zabezpečení proti německé hrozbě orientací na spojení se Sovětským svazem a vybudování vnitropolitických záruk proti opakování Mnichova – tedy provedení politických a ekonomických změn a nové uspořádání národnostních poměrů.¹

Právě nové uspořádání národnostních poměrů, které zahrnovalo myšlenku národnostního státu Čechů a Slováků a likvidaci národnostních menšin (většinovým odsunem a odnárodněním/zbavením československého občanství zbytku příslušníků menšin, kteří na území Československa zůstanou) bylo většinou tehdejších politických elit chápáno jako nejúčinnější zábrana „nového Mnichova“. Sám dr. Edvard Beneš se touto otázkou zabýval už v roce 1938 záhy po přijetí mnichovské dohody. Beneš hledal nové řešení pro zacházení s menšinami. Systém ochrany menšin, který vznikl po první světové válce, považoval za nedokonalý, jelikož ohrožoval suverenitu většiny. Pro představu početnosti německé menšiny cituji následující výčet: „*Na začátku 20. let žilo v ČSR celkem 3 123 566 Němců s československým státním občanstvím (23,3% obyvatelstva), z toho v Čechách 2 173 239 (33%), na Moravě 547 604 (20,9%), ve Slezsku 252 365 (40,5%), na Slovensku 139 000 (4,5 %) a na Podkarpatské Rusi 10 460 (1,7%). Kromě toho pobývalo na československém území téměř 95 000 říšských Němců a Rakušanů.*“² Beneš chtěl tedy v budoucnu redukovat německé (a maďarské) obyvatelstvo na takový počet, který by nedovoloval menšinám uplatnit se jako politická

¹ KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945 – 1948. Praha: Panorama, 1990. ISBN 11-081-90 13/33, s. 5.

(dále citováno jako „Pravda o Československu 1945 – 1948“)

² STANĚK, Tomáš. Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948). Ostrava: Amosium servis, 1992. ISBN 80-85498-04-9, s. 9.

(dále citováno jako „Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948)“)

síla a oslabovat tak vnitropolitickou situaci ve státě. Vedle tohoto se objevovaly radikální požadavky od domácích i zahraničních odbojových skupin po úplné likvidaci národních menšin.³ To mimo jiné dokládá tato informace: „*Vojenský atašé v Londýně pplk. Kalla v memorandu o smýšlení vojáků např. v lednu 1940 napsal, že mnozí z nich počítají s tím, že se republika úplně zbaví Němců, že část jich povraždíme, část vyženeme, mnoho jich uteče před pomstou a zbytku se zbavíme přestěhováním, případně úpravou hranic.*“⁴

Ještě před začátkem druhé světové války oživilo jednání sudetských Němců v druhé polovině 30. let starší představy o různých možnostech trvalého oslabení německého živlu v budoucí republice. Přestože se tehdy i nadále počítalo s existencí německé menšiny v Československu, předpokládala se její početní redukce. Té mělo být dosaženo zejména korekturou hranic (menší územní ústupky), dílčím vystěhováním a vnitřním přesunem obyvatelstva. Radikálnější možnosti přístupu proti německé menšině se začaly objevovat po vzniku Protektorátu Čechy a Morava a začátku války. Požadavky po poválečném vysídlení většiny německého obyvatelstva nacházely odezvu především ve vojenských kruzích. Proti myšlence poválečného odsunu se v té době ozývaly hlasy od německých sociálních demokratů z Československa, které okolnosti donutily emigrovat do Francie a do Velké Británie.⁵ V čele uskupení německých sociálních demokratů v exilu (tzv. Treuegemeinschaft) stál Wenzel Jaksch. Ten „*sice uznával nutnost společného boje proti Hitlerovi, zpočátku neměl námitky ani proti vnitřnímu přesídlování německého obyvatelstva v republice, ale současně žádal záruky takových úprav poválečného postavení sudetoněmecké národnostní skupiny, jež by v podstatě znamenaly zavedení jakéhosi federalisticko-autonomistického statusu Sudet*“.⁶

Zajímavé stanovisko na přelomu 30. a 40. let k odsunu Němců zaujímali českoslovenští komunisté doma i v exilu. Jejich koncepce, kterou razila Komunistická internacionála, byla poplatná potřebám německo-sovětské aliance. Komunisté nepočítali s obnovou republiky v předmnichovských hranicích, akceptovali právo na „sebeurčení“ Sudet a zdůrazňovali „třídně internacionalistický“ svazek s německým lidem, který se měl podle jejich představ stát hlavní oporou „středoevropské sociální revoluce“.

³ Pravda o Československu 1945 - 1948, s. 14.

⁴ Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948), s. 23.

⁵ Tamtéž, s. 22.

⁶ Tamtéž, s. 25.

V očích komunistů byla válka s nacistickým Německem považována za „imperialistickou“. Dokonce i zaměření domácího odboje a též akce exilové vlády hodnotili jako „nacionalistické“.⁷

Ke konci roku 1940 eskaloval tlak na přijetí přísnějších poválečných protiněmeckých opatření. Ústřední vedení odboje domácího (tzv. ÚVOD) kritizovalo úvahy dr. E. Beneše o řešení německé otázky v budoucím znovuobnoveném Československu. Ten v roce 1940 neměl jistotu o britském stanovisku k platnosti mnichovské dohody a k státoprávní kontinuitě ČSR. Navrhoval v tu dobu proto jen tzv. minimální program, což byla kombinace odstoupení části československého území (povětšinou výběžky státní hranice zasahující výrazněji do německého území) a vnitřní transfer příslušníků německého obyvatelstva do etnicky stejnorodých oblastí. Pro značnou část domácího i zahraničního odboje byla však úprava hranic jako nástroj řešení menšinové politiky nepřipustná a nepřijatelná. Proti územním ústupkům se postavil např. sociální demokrat R. Bechyně s argumentem, že historická hranice českých zemí je chápána jako „nerozlučná součást národní bytosti české“ a jako hranice „vytvořená vyšší mocí, /kterou/ nemůže svévolně zrušiti člověk, nechce-li z nerozumu nebo zlé vůle zahubiti živou bytost národa a uvrhnouti v trvalý zmatek velkou část střední a jihovýchodní Evropy“.⁸ Vedle „minimálního programu“ existoval i tzv. maximální plán, k němuž byl Beneš nucen představiteli domácího odboje. Tento plán zahrnoval různé varianty vysídlení velkého počtu v Československu žijících Němců za hranice republiky.⁹

V létě a na podzim 1941 dosáhla česká exilová vláda diplomatických úspěchů: Velká Británie a USA definitivně uznaly její právoplatnost a uzavření československo-sovětské dohody (jako důsledek německého útoku na SSSR a jeho začlenění do protinacistické koalice). V té době se Beneš stále jasněji přiklání k variantě odsunu velkého počtu příslušníků německé menšiny z území obnovené republiky.¹⁰

V srpnu 1942, poté co Velká Británie vyhlásila neplatnost Mnichova, započal Beneš diplomatické jednání s cílem přesvědčit vlády západních mocností a získat jejich

⁷ Tamtéž, s. 22 - 23.

⁸ KUČERA, Jaroslav. Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946. Praha: H&H, 1991. ISBN 80-85467-32-1, s. 6 - 7.

(dále citováno jako „Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946“)

⁹ Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948), s. 24.

¹⁰ Tamtéž, s. 25.

souhlas s variantou odsunu velkého počtu obyvatelstva německé národnosti. Beneš vnímal druhou světovou válku jako jedinečnou historickou příležitost, která se už nikdy nebude opakovat, k vyřešení „životní otázky Československa“.

Souhlas Sovětského svazu s principem transferu německých obyvatel získal od Molotova již v červnu 1942. W. Churchill a R. A. Eden se posléze taktéž vyjádřili ve stejném smyslu. V září 1942 oficiálně obdržel Beneš stanovisko od britského velvyslance P. Nicholse s tím, že postoj britské vlády bude kladný, ukáže-li se princip odsunu nezbytným. V roce 1943 cestoval Beneš do USA, kde získal souhlas se snížením počtu německých obyvatel odsunem i od F. D. Roosevelta. Během pobytu v USA dostal i definitivní kladné vyjádření k odsunu od Sovětského svazu, přestože již o rok dříve vyjádřil Molotov v této věci obecný souhlas.

Polovina roku 1943 tedy znamenala pro československou exilovou vládu přelom, kdy získala souhlas všech velmocí s odsunem německého obyvatelstva z poválečné obnovené republiky. Žádná z velmocí však neměla konkrétnější představu o způsobu odsunu či počtu osob, které by mělo vysídlení postihnout. Někteří politici ze SSSR považovali tyto otázky pouze za vnitropolitické v rámci Československa. Mezi představiteli ostatních mocností převládal jen názor, že odsunuti budou především aktivně působící nacisté. Vedle toho byl odsun chápán jako odstranění možného zdroje neklidu v poválečném uspořádání střední Evropy.¹¹ Stalin dokonce později prohlašoval, že *„menšiny ve střední Evropě byly zdrojem věčného neklidu a pátou kolonou“*.¹² Dle něj měly být likvidovány, a to buď transferem či asimilací a odnárodněním.

Stalinův názor na řešení problematiky menšin v oblasti střední Evropy se potvrdil, když mu Beneš při návštěvě Moskvy v prosinci 1943 předal formou memoranda odsunový plán, s kterým Stalin i Molotov plně souhlasili. Zmíněný odsunový plán počítal s vysídlením nejméně dvou miliónů osob, z nichž zhruba šest set tisíc mělo být odloučeno od státu v důsledku dílčích územních ústupků.

V Moskvě Beneš jednal i s vedením KSČ. Jeho plány byly v podstatě akceptovány. Českoslovenští komunisté kladli především důraz na antifašistická hlediska při posuzování míry viny sudetských Němců za rozbití republiky a vypuknutí války. Mimoto však odmítali možnosti hraničních korektur, které měly za cíl přispět

¹¹ Pravda o Československu 1945 - 1948, s. 14 - 15.

¹² Tamtéž, s. 16.

k početní redukci německého obyvatelstva.¹³ I přes výtky československých komunistů ke korektuře hranic se dá ovšem Benešovo jednání označit za (pro věc odsunu) úspěšné. Do té doby totiž komunisté v domácím odboji odsun jako takový ostře odmítali a jejich moskevské vedení se v této věci do té doby nevyjádřilo. Za změnou stanoviska k otázce vysídlení Němců patrně stálo uvědomění si, jaký vysoký politický kapitál byl v dané problematice skryt. Skutečnost, že komunisté souhlasili s odsunem, znamenalo v tomto ohledu názorové sjednocení všech významných československých politických sil.¹⁴

Beneš k této shodě konstatoval, že pokud se podaří využít jedinečnou historickou příležitost k zbavení se německé a maďarské menšiny, „*budoucí republika bude státem Čechů, Slováků a Karpatských Ukrajinců. Bude státem národním a slovanským*“.¹⁵ Tuto myšlenku postupně přijaly všechny subjekty československého politického spektra domácího i zahraničního odboje. Po válce patřila idea národního státu k nejdůležitějším programovým bodům všech politických uskupení. Hlavní podporu myšlenky národního státu měl Beneš a jeho stoupenci v SSSR. V tomto období byl Sovětský svaz jedinou z velmocí vyjádřivší souhlas s odsunem takového počtu německých obyvatel, který by znamenal faktickou likvidaci menšin a vznik národního státu. Jako politické zdůvodnění likvidace menšin transferem byl vybrán princip kolektivní viny. Na vině a odpovědnosti všech Němců za nacismus se shodovali zástupci většiny odbojových skupin napříč Německem okupovanými státy. Princip kolektivní viny však plně nesdílely západní mocnosti a ve své politice jej neuplatňovaly.¹⁶

Koncem listopadu 1944 předala československá exilová vláda Evropské poradní komisi kapitulaci požadavky vůči Německu ve formě memoranda. Dokument předpokládal, že se na území republiky bude po válce nacházet 2,5 miliónu Němců. Z nichž má být 1,5 miliónu odsunuto a zbytek bude odnárodněn (obdrží občanská, avšak nikoliv menšinová práva) a postupem času splyne s československým obyvatelstvem. Spojené státy americké na memorandum odpovídají 31. ledna 1945 a váží provedení odsunu na dohodu vítězných mocností. Podobné odpovědi z 8. března se Beneš dočkal i od vlády britské. Už v lednu žádal Beneš od Nicholse stanovisko Britů, jelikož plánoval vydat zákon zbavující všechny československé Němce státního

¹³ Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948), s. 31.

¹⁴ Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946, s. 7.

¹⁵ Pravda o Československu 1945 - 1948, s. 16.

¹⁶ Tamtéž, s. 17.

občanství a zřídit úřad pro odsun. Bylo mu však doporučeno tyto zákony nevydávat. Tím u československé vlády vznikl dojem, že americká i britská vláda se od myšlenky odsunu odklání. Domněnka byla ještě prohloubena před Benešovým odjezdem z Londýna, kdy hovořil s Churchillem i Edenem a od obou se dočkal v otázce transferu jen neurčitých odpovědí. Zklamaný Beneš byl rozhodnut získat při své návštěvě Moskvy sovětský souhlas a odsun provést. Další kladné stanovisko o odsunu Moskva vyslovila 21. března 1945. Ke konci války se na odsunu plně shodovaly všechny československé politické proudy, a tak postoj západních spojenců vyvolal nepříjemnou nejistotu. Československá vláda však postupovala rázně za svým cílem likvidace menšin a vybudování národního státu.¹⁷

*„Řešení německé otázky v Československu se stalo jedním z důležitých bodů vládního programu, který byl přijat na první schůzi československé vlády v Košicích začátkem dubna 1945.“*¹⁸ Konkrétně 5. dubna vyhlásila vláda program, který mimo jiné předpokládal, že československé občanství si budou moci ponechat pouze němečtí antifašisté, kteří zachovali věrnost ČSR. Všichni ostatní by měli být navždy vyhoštěni z republiky, pokud je nestihne hrdelní trest. Program též zahrnoval znárodnění půdy a majetku Němců a uzavření všech německých škol.¹⁹

Bezprostředně po osvobození v květnu 1945 se společně s nově vzniklým politickým systémem lidové demokracie a novou formou hospodářského a sociálního státu, jejichž vytvoření se předpokládalo, pojila v očích občanů vysoká očekávání. Všude panovala atmosféra naděje a euforie z osvobození a možnosti nového začátku. Během poválečných let 1945 – 1948 se tehdejší politické elity snažily navrhnout pro společnost pozitivní obraz jí samotné a z prožitku války a okupace Německem abstrahovat kladné zkušenosti pro budoucnost československého lidu i státu. Válka byla akcentována jako skutečnost, která pomohla národu ujasnit si vlastní identitu a která napomohla minimálně z části k překonání vnitřní rozštěpenosti. Základ této teze je právě velmi patrný na sjednocení celého politického spektra ČSR v otázce odsunutí německy mluvícího obyvatelstva za hranice. Vedle německé menšiny však mělo být do budoucna odstraněno vše, co napomohlo zničení první republiky Třetí říší. Tedy

¹⁷ Tamtéž, s. 133.

¹⁸ Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946, s. 10.

¹⁹ MAJEWSKI, Piotr M. Sudetští Němci 1848-1948: Dějiny jednoho nacionalismu. Brno: Conditio humana, o.s., 2014. ISBN 978-80-905323-2-8, s. 407.
(dále citováno jako: „Sudetští Němci 1848-1948: Dějiny jednoho nacionalismu“)

i vnitřní polarizace společnosti. Tu měla překonat právě vznikající „lidová demokracie“.²⁰

1.2 Početní stav německého obyvatelstva v Československu na jaře 1945

K závěru války se na území Československa zdržovala různorodá paleta německého civilního obyvatelstva. Dle některých pramenů se měly v dubnu 1945 nacházet v českých zemích téměř 4 milióny Němců. Jednalo se jednak o (německé) „*starousedlíky v českých zemích, na Slovensku a Podkarpatské Rusi, kteří měli před říjnem 1938 československé státní občanství, jednak říšské Němce, kteří v republice žili ještě před Mnichovem nebo se sem přestěhovali po zaboru pohraničí a během okupace. Na naše území se rovněž uchýlilo mnoho osob z Německa před bombardováním, pohraničí bylo doslova přeplněno německými utečenci a přesídlenci z východu.*“ Německé obyvatelstvo utíkalo před frontou do Německa, Rakouska nebo na území osvobozené americkou armádou. Bezprostředně před osvobozením se jako početní stav Němců v Československu udává 3,5 miliónu (z toho 3,2 – 3,3 miliónu starousedlíků).²¹

1.3 Divoký odsun

Tímto pojmem (jemuž v německo-jazyčném prostředí odpovídá slovní spojení „*wilde Vertreibung*“²²) bývají nazývány odsunové akce a perzekuce, ke kterým došlo během období od května do srpna 1945 (dle jiných pramenů až do konce roku 1945, tedy do začátku organizovaného odsunu). Pojítkem těchto akcí byla jejich nedostatečná připravenost a nezdělané velmi tvrdé podmínky pro německé obyvatelstvo. Tyto zásahy postrádaly jednotné centrální řízení. Většinou bývaly prováděny místními správními úřady či složkami armády. Často se iniciativy chopily i různé skupiny československého obyvatelstva (např. partyzánské skupiny nebo tzv. revoluční gardy).²³

²⁰ BRENNER, Christiane. „Zwischen Ost und West“: Tschechische politische Diskurse 1945 – 1948. München: Collegium Carolinum, 2009. ISBN 978-3-48659149, s. 469.

²¹ Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948), s. 39.

²² ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK, eds. Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951 (Dokumenty z českých archivů) Díl II., Svazek 1: duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011. ISBN 978-80-86057-71-2, s. 94.

²³ Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946, s. 13.

Už při osvobození československého území Rudou armádou se v oblastech osídlených Němci začaly objevovat případy pronásledování německých obyvatel a samosoudů (ty se od etnicky podmíněných násilností lišily minimálně ve dvou ohledech – zaměřovaly se pouze na jednotlivce, jejichž konkrétní vina byla v urychleném řízení a bez možnosti odvolání posuzována a trestána, a postihovala i Čechy a Slováky²⁴). K těm docházelo především díky souhlasu velitelů sovětských vojenských jednotek. Nejednalo se pouze o akce přímo spojené s odsunem, ale často se vyskytovaly případy rabování, exekucí či násilí. Oběťmi těchto perzekucí se stávali v první řadě jedinci, kteří nesli skutečnou nebo domnělou vinu na činnostech okupační moci (např. aktivisté SdP a NSDAP, konfidenti, příslušníci gestapa a SS a čeští kolaboranti).²⁵ Bohužel ani případy násilí a rabování na obyčejných německých civilistech (včetně starců, žen a dětí) nebyly výjimkou. O takovýchto případech se mnohé vědělo, avšak pohlíželo se na ně jen jako na určitou nevyhnutelnou „daň revoluce“.²⁶

Vedle již výše zmíněné Rudé armády se poválečného útisku Němců účastnili i zcela obyčejní Češi a Slováci. Ti se stávali samozvanými soudci, kteří ve svém okolí rozhodovali i o životu a smrti. Koncem května 1945 hlásilo například vojenské velitelství Kladno, že „jednání jednotek RG [revolučních gard - pozn. autora] hraničí se zločiny. Drancují, napadají příbytky a ohrožují bezpečnost i českých lidí. Odpírají se legitimovati, že jim nemá nikdo co poroučeti, že nikomu nepodléhají“.²⁷

Obzvláště vypjatá atmosféra panovala ve vnitrozemí. Např. v Praze v několika prvních dnech po osvobození bylo internováno dle některých údajů až 25 tisíc německých obyvatel. Ti byli situováni do provizorního tábora na strahovském stadionu, Terezína a jiných táborů v Středočeském kraji.

Zejména v regionech, které neměly daleko k hranicím s Německem či s Rakouskem, přerostly násilnosti k pokusu o bezprostřední vyhnání Němců z území

²⁴ SPURNÝ, Matěj. Opravdu jen excesy? Národní očista v českých zemích po květnu 1945 [online studie]. 2012 [cit. 2015-03-28]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/opravdu-jen-excesy-narodni-ocista-v-ceskych-zemich-po-kvetnu-1945/>, s. 3.

(dále citováno jako: „Opravdu jen excesy? Národní očista v českých zemích po květnu 1945 [online studie]“)

²⁵ Sudetští Němci 1848-1948: Dějiny jednoho nacionalismu, s. 408.

²⁶ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK, eds. Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951 (Dokumenty z českých archivů) Díl II., Svazek 3: Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-68-2, s. 20.

²⁷ Sudetští Němci 1848-1948: Dějiny jednoho nacionalismu, s. 408 - 409.

republiky.²⁸ Jedna z nejznámějších tragických událostí divokého odsunu se stala v Brně. Situace zde byla natolik vyhrocená, že padlo rozhodnutí vysídlit Němce na hranice a dále do Rakouska. Dne 30. května byla nucena kolona čítající asi 20 tisíc brněnských Němců vydat se směrem k česko-rakouským hranicím. Okolo 1 700 osob tuto pouť nepřežilo či zemřeli později v jejím důsledku. Cesta byla pro mnohé účastníky takovým otřesným zážitkem, že jí mnozí pamětníci nenazvou jinak než pochodem smrti.²⁹

Velké ztráty na životech se udály napříč celou republikou. Kupříkladu: v Mostě, Ústí nad Labem, Českých Budějovicích, Žatci, Lanškrouně, Děčíně – Podmoklech, Folmavě, Kašticích u Podbořan, Chrastavicích u Domažlic, Doupově, Tacově, v okolí Liberce, na Bílinsku, Rumbursku, Varnsdorfsku a Litoměřicku, Terezíně, Náchodě, Broumově, Teplicích nad Metují, u Nového Bydžova, ve Svitavách, Moravské Třebové, Ostravě, Frýdku, Bruntále, Moravském Krumlově, Znojmě a v mnoha dalších městech a obcích.³⁰

Neblaze známý je skrze svou krutost případ masové vraždy, k níž došlo 18. a 19. června 1945 v katastru obce Horní Moštěnice nedaleko Přerova na Moravě. Slovenští vojáci zde zastavili železniční transport, v němž údajně rozpoznali členy nacionalistické organizace. Na příkaz por. Karla Pazúra zde bylo popraveno celkem 265 karpatských Němců (z toho 120 žen a 74 dětí), kteří se vraceli do svých domovů na Slovensku. Vyšetřování incidentu později paradoxně ukázalo, že por. Pazúr sám během války s Němci kolaboval.³¹

Jako poslední příklad krutosti exekucí vůči německy hovořícímu obyvatelstvu spadající do období tzv. divokého odsunu uvádím incident ze severočeských Postolopr. V červnu 1945 bylo ve zdejších kasárnách zabito přibližně 750 německých mužů. Jedná se pravděpodobně o počtem obětí nejhorší pogrom na německém obyvatelstvu v českých zemích po druhé světové válce.³²

K četnosti a krutosti podobných událostí mohla z části přispívat výzva košické vlády ze 17. 4. 1945. Ta hlásala: „*Dejte vyvrít ze svých srdcí živelné nenávisti k německým katanům... Jděte účtovat s Němci za všechna jejich zverstva a neznejte*

²⁸ Opravdu jen excesy? Národní očista v českých zemích po květnu 1945 [online studie], s. 3.

²⁹ Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 -1946, s. 13 - 14.

³⁰ Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948), s. 43.

³¹ Sudetští Němci 1848-1948: Dějiny jednoho nacionalismu, s. 412.

³² Opravdu jen excesy? Národní očista v českých zemích po květnu 1945 [online studie], s. 1.

*slitování s německými vrahy.*³³ Po příchodu spojeneckých vojsk (obzvláště Rudé armády) a osvobození republiky panoval mezi německým obyvatelstvem značný neklid, který místně vzrůstal až k davové psychóze strachu z budoucí odplaty. V krátkém čase po osvobození československého území spáchaly stovky Němců sebevraždu. Je však nutné doplnit, že mezi sebevrahy byly úředně zařazeny pravděpodobně i násilně usmrcené osoby (především příslušníci oddílů Waffen SS, udavači a regionálně známí nacističtí funkcionáři). Sám Edvard Beneš 12. 5. 1945 v Brně z balkonu radnice pronesl: „*Můj program je - já to netajím -, že otázku německou musíme v republice vylikvidovat. K této práci budeme potřebovat všech sil všech vás. Já vím, jak se národ za celou tu dobu perzekucí dobře držel, jak zůstal věrný, jak vy všichni jste věrni zůstali a v témže duchu budeme muset nyní dělat svoji práci v budoucnosti na novém vybudování republiky. Do této práce nyní se všichni dejme a této práci provolávám srdečně zdar!*“³⁴ Postupem času se však rétorika vlády i prezidenta zmírnila a politické elity Československa se snažily situaci uklidnit (např. projev prezidenta republiky z 15. 6. 1945 v Plzni). Národ byl vyzýván „*k dodržování elementárních humanitních zásad v zacházení s Němci*“.³⁵ K zastavení divokého odsunu ze strany vlády, jak požadovaly západní mocnosti, však nedochází.³⁶

Během poválečných měsíců zahynulo v rámci nejružnějších perzekucí a vysídlovacích iniciativ dle odhadů česko-německé komise historiků na 20 až 30 tisíc osob. Další desetitisíce lidí byly poznamenány trvalými zdravotními následky. O duševním strádání naprosté většiny vyhnaných ve spojitosti se ztrátou domova nemluvě. Aktivní příslušníci nacistických struktur tvořili mezi vysídlenci okrajovou menšinu. Je také doloženo, že mezi odsunutými výrazně převažoval podíl žen a dětí.³⁷

Nelidskosti divokého odsunu a poměry ve sběrných a internačních táborech, do nichž byli mnozí Němci koncentrováni, se staly terčem kritiky zahraničního tisku. Československá veřejnost však považovala tehdejší zacházení s německou menšinou za samozřejmou; chápala probíhající události jako projev zasloužené satisfakce a odplaty

³³ Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948), s. 40.

³⁴ SOVADINA, Jirí. Pracovní listy k tématu – „Divoký odsun“, poválečné násilí v létě 1945: část II. Benešovy projevy [online text]. 2012 [cit. 2015-03-16]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/divoky-odsun-a-povalecne-nasili-benesovy-projevy/>, s. 4.

³⁵ Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948), s. 42.

³⁶ Pravda o Československu 1945 - 1948, s. 137.

³⁷ Opravdu jen excesy? Národní očista v českých zemích po květnu 1945 [online studie], s. 7.

za zločiny způsobené nacisty československému národu.³⁸ Přestože vysoká část západního veřejného mínění jisté formy nakládání s Němci kritizovala, nedošlo k žádným diplomatickým zásahům. Kampaň proti odsunu Němců vedli ve Velké Británii spolupracovníci W. Jaksche a lidé kolem gen. L. Prchaly, jenž byl znám svým „protibenešovským“ postojem. Velká část západních politiků však viděla problém v obsazení československého území Rudou armádou a s tím spojenými obtížemi cokoliv zde ovlivnit. Taktéž si uvědomovali, že možné intervence zasazující se o zlepšení životních podmínek Němců by mohly v poválečné a po odplatě toužící náladě Čechoslováků zkomplikovat postavení tamních demokratických sil a nahrávat komunistům.³⁹

První fázi odsunu, který probíhal bez souhlasu velmocí, uzavírá Postupimská konference. Odhaduje se, že do tohoto okamžiku bylo z území Československa vyhnáno 700 000 až 820 000 Němců.⁴⁰

1.4 Příprava organizovaného odsunu a zbavování státního občanství

3. 7. 1945 zasílá vláda formou speciální nóty adresované spojencům svůj požadavek podpory pro vysídlení německé a maďarské menšiny. Plánoval se postupný, organizovaný a humánní odsun 2 – 2,5 milionu osob. V odpovědích sice americká a britská vláda upozornily na svá dřívější stanoviska, odsun ale za předpokladu, že jeho průběh bude podléhat systematické kontrole, v zásadě neodmítaly. Definitivní rozhodnutí mělo padnout na připravované vrcholné schůzce „velké trojky“ – Postupimské konferenci.⁴¹

Postupimská konference se konala v rozmezí dat 17. 7. – 2. 8. 1945. Setkání se zúčastnili nejdůležitější zástupci „velké trojky“: nový americký prezident Harry Truman, britský ministerský předseda Winston Churchill (společně s ním i kandidát opoziční Labour Party Clement Attlee, který Churchilla po vítězství ve volbách

³⁸ Pravda o Československu 1945 - 1948, s. 137.

³⁹ Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948), s. 46.

⁴⁰ Sudetští Němci 1848 - 1948: Dějiny jednoho nacionalismu, s. 414.

⁴¹ Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948), s. 46.

v průběhu konference nahradil) a sovětský vůdce Stalin.⁴² Během konference došlo mimo jiné ke konečnému rozhodnutí ve věci transferu Němců. V XIII. článku Závěrečné zprávy byla uznána nutnost lidského a spořádaného vysídlení německého obyvatelstva, které doposud setrvalo v Polsku, ČSR a Maďarsku. Zároveň byl ustanoven požadavek na důkladnou přípravu celé akce ve spolupráci se všemi zainteresovanými státy Spojenecké kontrolní rady. Mimo toho byly východoevropské vlády vyzvány k pozastavení dosavadních odsunových akcí, dokud nebude řádná příprava u konce.⁴³

V létě a na podzim 1945 se vláda ČSR po Postupimské konferenci zabývala přípravou organizovaného odsunu. Na jedné straně byl nutný vznik právních podkladů potřebných pro vyloučení Němců z hospodářského, politického a kulturního života státu a na straně druhé musely být vytvořeny technické a organizační podmínky umožňující samotný fyzický akt odsunu. Tehdejší Československo bylo řízeno především skrze prezidentské dekrety a právě mnohé z nich se týkaly německé menšiny (zejména jejího právního a sociálního postavení). Již v květnu 1945 byly veškeré Němci vlastněné zemědělské, průmyslové a obchodní podniky, finanční instituce a nemovitosti postaveny pod národní správu. 21. 6. byl vydán dekret prezidenta republiky č. 12/45 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku a 25. 10. dekret č. 108/45 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a fondech národní obnovy. Zásadní byl též dekret z 2. 8. č. 33/45 Sb., jenž zbavoval převážnou část sudetských Němců československého občanství.⁴⁴ „*Občanství zůstalo pouze těm Němcům, kteří se ještě před Mnichovem prohlásili úředně za Čechy (Slováky).*“⁴⁵ Dekret se též vztahoval na Čechy a Slováky, kteří po roce 1938 dobrovolně požádali o říšské občanství. Naopak umožňoval německým antifašistům ponechat si československé občanství, byli-li schopni dokázat uchování věrnosti republice.⁴⁶ Dekret č. 71/45 Sb. vydaný 19. 9. pak osobám zbaveným občanství stanovuje pracovní povinnost. V roce 1945 taktéž vešel v platnost tzv. velký retribuční dekret 16/1945 Sb., ten se zabýval problematikou

⁴² SOVADINA, Jiří. Zámek Cecilienhof - místo konání postupimské konference [online]. 2013 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/zamek-cecilienhof-misto-konani-postupimske-konference/>

⁴³ Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948), s. 47.

⁴⁴ Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946, s. 17.

⁴⁵ Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948), s. 51.

⁴⁶ Sudetští Němci 1848 - 1948: Dějiny jednoho nacionalismu, s. 419.

potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a tvořil právní podklad mimořádných lidových soudů.⁴⁷

Pojítkem mezi všemi prezidentskými dekrety zasahujícími do života Němců v Československu byla ignorace právního principu presumpce nevinny. Ten, kdo chtěl být z účinnosti těchto dekretů vyjmut, musel vlastní iniciativou dokázat, že je k takovému vynětí oprávněn (např. že se neprovinil proti československému národu – zvl. antifašisté či je členem smíšené rodiny).⁴⁸ Povinnosti dokazovat oprávnění k vynětí z účinnosti dekretů byli zbaveni pouze vojáci německé národnosti, kteří za války sloužili v československých ozbrojených silách, a Němci, kteří se i po roce 1938 úředně hlásili k české nebo slovenské národnosti.⁴⁹

O technických okolnostech vysídlení začala vláda jednat od poloviny června 1945. Bylo přijato usnesení vlády o odsunu cizího obyvatelstva a vnitřním osídlení. Na základě tohoto dokumentu přijala Nejvyšší rada pro odsun a vnitřní osídlení rámcové směrnice pro průběh odsunu. Předpokládalo se, že vysídlení bude probíhat postupně z vnitřních národnostních enkláv a později v pásmech z vnitrozemí směrem k hraničním oblastem.⁵⁰

Během organizačních příprav odsunu došlo k mnohé změně v postavení obyčejného Němce. Již dříve bylo zrušeno školství vedené v německém jazyce. Dále museli být ve městech Němci označeni k tomu určenou páskou, byla pro ně omezena nákupní doba, měli zakázáno navštěvovat veřejné místnosti a používat hromadnou dopravu a platil pro ně zákaz opustit místo bydliště (tato opatření dosti připomínají přístup nacistických úřadů vůči Židům praktikovaný za války). K těmto sankcím přibýly výše zmíněné dekrety o ztrátě státního občanství a povinnosti pracovního nasazení pro osoby bez občanství. 2. 12. 1945 pak ještě ministerstvo vnitra vydalo vyhlášku vymezující podmínky nasazení.⁵¹

Organizace a příprava vysídlení nabrala na intenzitě poté, když 25. listopadu Spojenecká kontrolní rada dala zelenou rámcovému plánu transferu Němců z Polska, Maďarska a ČSR. Plán určoval, že 750 000 československých Němců mělo být

⁴⁷ RYJÁČEK, Milan. Odsun Němců z ČSR (I. část) [online prezentace]. 2011 [cit. 2015-04-07]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/odsun-nemcu-z-csr-i-cast/>

⁴⁸ Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946, s. 17.

⁴⁹ Sudetští Němci 1848-1948: Dějiny jednoho nacionalismu, s. 419 - 420.

⁵⁰ Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946, s. 20.

⁵¹ Pravda o Československu 1945 - 1948, s. 146.

vysídleno do sovětské okupační zóny a 1 750 000 do okupační zóny americké. Harmonogram transferu předpokládal začátek operace v prosinci roku 1945 a měl probíhat do konce července roku 1946.⁵² (V reálu však byl první transport uskutečněn až koncem ledna 1946.⁵³) Dne 14. 12. 1945 československá vláda odsouhlasila směrnice k provádění soustavného odsunu. Řízením odsunu bylo pověřeno ministerstvo vnitra v kooperaci s jeho oblastními orgány za spolupůsobnosti národních výborů, vojenské správy, úřadů národní bezpečnosti a úřadů ochrany práce. Časový i místní rozvrh odsunu včetně jednotlivých kategorií a počtů odsouvaných osob měly za úkol navrhnout osidlovací úřady s oblastní působností.⁵⁴ Armáda zodpovídala za technickou stránku transportů a jejich zajištění. Koordinace akce byla svěřena zvláštnímu vládnímu zmocněnci, Antonínu Kučerovi, kterému podléhal i Úřad pro odsun Němců fungující v rámci ministerstva vnitra.⁵⁵ Směrnice z 14. 12. také definovaly, že odsun má postihnout osoby německé národnosti a dále ty osoby, které se v rozmezí let 1938 - 1945 přihlásily k německé národnosti, či se o německou státní příslušnost ucházely, aniž by k tomu byly donuceny nátlakem nebo jinými pádnými důvody.⁵⁶ Dokument řešil i otázku skupin Němců vyňatých z odsunu, jimiž se zabírám v následující podkapitole.

1.4.1 Kdo bude moci zůstat

Rozhodujícím (nikoliv však výhradně určujícím) faktorem při zařazování osob do skupiny podléhající odsunu se stala skutečnost neudělení či odeprání československého státního občanství. V tom, zda daný člověk občanství získá, hrál roli široký soubor mnoha složitých kritérií. Základním východiskem bylo, že k neudělení občanství ČSR stačilo prokázat neloajalitu českému národnímu společenství v jednom z široké škály faktorů. Toto ustanovení mělo za cíl co nejdůkladnější očistu společnosti od všech, kteří se za posledních 15 let provinili proti Československé republice a „češství“.⁵⁷

⁵² Sudetští Němci 1848 - 1948: Dějiny jednoho nacionalismu, s. 425.

⁵³ Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946, s. 26.

⁵⁴ Tamtéž, s. 22.

⁵⁵ Sudetští Němci 1848 - 1948: Dějiny jednoho nacionalismu, s. 425.

⁵⁶ Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946, s. 22.

⁵⁷ SPURNÝ, Matěj. Nejsou jako my: Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945 - 1960). Praha: o. s. Antikomplex, 2011. ISBN 978-80-904421-3-9, s. 152.

Diskuze o velikosti skupiny Němců, jimž bude umožněno v Československu zůstat, vyvolala jisté neshody na tehdejší domácí politické scéně, která byla jinak v otázce transferu zcela souzněna. Vedle sebe zde stála „jedinečná historická příležitost“ k vyřešení německé otázky a např. skutečnost, že by bylo krajně nevhodné vysídlit statečné protinacistické bojovníky z řad německých obyvatel, nebo ohledy na národohospodářské předpoklady pro chod státu.⁵⁸

Pro přehlednost a ucelenost dané problematiky cituji taxativní vymezení skupin osob německé národnosti, na něž se odsun dle směrnic vlády z 14. 2. 1945 nevztahoval: „*příslušníci československých jednotek německé národnosti, osoby, které prokáží, že si do 10. února 1946 podaly žádost o zachování státního občanství a jimž na tomto základě bylo vydáno o této skutečnosti prozatímní osvědčení, manželky československých občanů, které žádají o vrácení československého občanství a jimž je o této žádosti vydáno osvědčení, manželé žen české a slovenské národnosti, které měly československou státní příslušnost, a konečně osoby německé národnosti, které se v letech 1938-45 úředně přihlásili k české nebo slovenské národnosti.*“ Vysídlení se netýkalo ani Čechů a Slováků, kteří se k německé národnosti či státnímu příslušenství úředně přihlásili pod nátlakem a jimž bylo vydáno osvědčení o národní spolehlivosti.⁵⁹

1.4.1.1 Antifašisté

Při přípravách odsunu se předpokládalo odsunutí Němců s výjimkou těch, kteří aktivně prokážou věrnost ČSR nebo dokážou, že trpěli pod nacistickým terorem. Němečtí antifašisté se stali první skupinou německého obyvatelstva, již bylo uznáno vynětí z protiněmeckých sankcí už na jaře roku 1945. S výjimkami pro tuto skupinu počítají i příslušné dekrety o úpravě státního občanství či o konfiskaci majetku. Komplikované však bylo splnit přísná kritéria a získat status oficiálně uznaného antifašisty. Po skončení vysídlovacích akcí zůstalo v Československu pouhých šest tisíc takovýchto osob. To je méně než 4% všech zůstavších a cca 0,4% původního stavu německy hovořícího obyvatelstva v předválečném Československu.⁶⁰

(dále citováno jako: „Nejsou jako my: Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945 - 1960)“)

⁵⁸ Tamtéž, s. 153.

⁵⁹ Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946, s. 22.

⁶⁰ Nejsou jako my: Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945 - 1960), s. 160 - 161.

Skutečnost, že v ČSR setrvalo tak málo německých antifašistů, přestože jim bylo povoleno ponechat si československé občanství, dostávali stejné přiděly potravinových lístků a byli osvobozeni od 20% daně z výdělku, kterou jinak museli platit všichni ostatní Němci, si zajisté zaslouží pozornost. Ke konci roku 1945 začalo u většiny německých sociálních demokratů a komunistů převládat mínění, že pro ně bude lepší emigrovat do Německa, kde se budou moci zapojit do politického života. Důležitým faktorem jejich rozhodnutí byla i všudypřítomná poválečná nechuť ke všemu německému. Přesídlení německých antifašistů z ČSR vítali i Sověti, kteří v nich viděli politickou konkurenci.⁶¹

Samotné přesídlování antifašistů probíhalo za lepších podmínek než u ostatních Němců. Směli si vzít s sebou veškerý svůj movitý majetek (nábytek, rádia, jízdní kola, nástroje potřebné pro výkon zaměstnání atd.) kromě cenností. Jejich odsun měl probíhat v osobních vagónech a pro majetek každé rodiny se měl vyčlenit nákladní vagón.⁶²

1.4.1.2 Nepostradatelní odborníci

Nejpozději od června 1945 si mnoho ekonomů a politiků uvědomovalo, že náhlý a dramatický pokles počtu sudetoněmeckých pracovníků bude mít znatelný dopad na chod ekonomiky státu. Např. v severozápadní a severní oblasti někdejších Sudet, jež byly do druhé světové války nejvýznamnějším průmyslovým regionem českých zemí, žilo a pracovalo na přelomu války a období míru přibližně 200 000 Němců. Odsun zásadně ohrožoval těžební (uhelný), textilní, sklářský a keramický průmysl. Krom průmyslu se předpokládal nemalý dopad i na zemědělství.⁶³

Z národohospodářských důvodů tedy neměli vysídlení alespoň dočasně podlehnout ani nepostradatelní zaměstnanci důležitých továren a podniků. Němečtí pracovníci, kteří měli na území zůstat, museli splňovat ještě podmínku, že se v minulosti neprovinili proti republice, osobám českým či slovenským a nesměli být v dřívějších dobách veřejně činní v nacistických strukturách.⁶⁴ „*Tzv. nepostradatelní odborníci (nebo také specialisté), kterých i s rodinnými příslušníky zůstalo 53 638, [...]*

⁶¹ Sudetští Němci 1848 - 1948: Dějiny jednoho nacionalismu, s. 427.

⁶² Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946, s. 2.

⁶³ Nejsou jako my: Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945 - 1960), s. 168 - 169.

⁶⁴ Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946, s. 20 - 21.

tvořili více než polovinu zůstavších, odsunu nepodléhajících Němců, jichž bylo přibližně 100 000. Bylo jich pro srovnání desetkrát více než zůstavších antifašistů.“⁶⁵

1.4.1.3 Smíšená manželství

Na podzim 1945 se otevřela i hlubší diskuze nad osudem česko-německých (potažmo slovensko-německých) smíšených manželství. Postupimská konference určila jako jednotku odsunu rodinu. To společně s respektem k rodinnému poutu a s ohledem na české příslušníky smíšených manželství (včetně jejich dětí) mělo za následek vznik další kategorie Němců, kteří se vyhnuli vysídlení. Stejně jako u nepostradatelných pracovníků a odborníků, kterým bylo v ČSR dovoleno setrvat, i němečtí členové smíšených manželství se v minulosti nesměli provinit vůči Československé republice či českým nebo slovenským občanům.⁶⁶ Ministr vnitra Václav Nosek k této problematice v lednu 1946 prohlásil: *„Nelze ovšem požadovati, aby zde mohli zůstat i ti Němci a Maďaři, kteří se exponovali proti českému nebo slovenskému národu, jen z toho důvodu, že jejich manželkou je Češka nebo Slovenka. Jest pak věcí jejich žen, které mají volbu mezi vlastní a mezi manželem, pro jaké řešení se rozhodnou. Rozhodnou-li se, že opustí svůj rodný kraj a budou následovati v odsunu dobrovolně svého muže, musí nésti i důsledky s tím spojené, a nelze v tomto směru činiti výtky našim úředním orgánům a našemu postupu.*“⁶⁷

1.5 Průběh organizovaný odsun

Jak již bylo uvedeno, organizovaný odsun byl započat na základě Postupimské mezinárodní smlouvy koncem ledna 1946 a trval do listopadu 1946. Oproti fázi divokého odsunu, která proběhla bez jakéhokoliv vnitrostátního právního podkladu, byla tato etapa mnohem humánnější. Lišily se např. podmínky samotného fyzického aktu vysídlení. Zatímco v roce 1945 museli odcházet Němci za hranice republiky desítky kilometrů pěšky či byli přepravováni v nekrytých železničních vagónech, pro

⁶⁵ Nejsou jako my: Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945 - 1960), s. 168.

⁶⁶ Tamtéž, s. 156 - 157.

⁶⁷ Stenoprotokol 27. schůze Prozatímního Národního shromáždění republiky Československé, 31. ledna 1946 [online]. [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/027schuz/s027001.htm>

fázi odsunu organizovaného již byly vyčleněny vagóny zastřešené. Taktéž hygienické podmínky se pohybovaly na přijatelnější úrovni.⁶⁸

Českoslovenští Němci zařazení do odsunu byli od konce roku 1945 postupně soustředěni do 107 sběrných táborů (104 v českých zemích, 3 na Slovensku), odkud posléze nastupovali do vlaků. Kapacita sběrných středisek měla odpovídat počtu osob připadajících na jeden transport, tedy cca 1 200 lidí. Dle směrnic zde mělo být náležitě postaráno o stravu a ubytování vysídlenců. Plánovalo se, že Němci budou ve střediscích soustředěni maximálně po dobu jednoho či dvou týdnů, čemuž odpovídal interval mezi dvěma po sobě následujícími transporty. V blízkosti železnic bylo současně zřízeno dalších 11 záložních odsunových středisek. Zdravotní péči a humánnost měla zajišťovat 2 větší karanténní a 4 nemocniční střediska společně s 17 ošetrovnami včetně přidružených jídelen.⁶⁹ Pro potřeby předávání transportů byly vytvořeny dvě přejímací stanice pro každé pásmo; Cheb a Domažlice pro americké a Bad Brambach a Pirna pro sovětské pásmo.⁷⁰

Na podkladu směrnic vlády bylo dovoleno každému Němci vzít si s sebou 1000 marek v hotovosti, 30 kg osobních věcí a týdenní zásobu potravin. Platil zákaz vyvézt jakékoliv cennosti (s výjimkou snubních prstenů) a jiné hodnotné předměty (např. kožešiny, rádia, fotografické přístroje atd.). Když však byl vyčerpán limit stanovený Spojeneckou kontrolní radou, jenž určoval počet československých Němců, kteří směli být vysídleni do sovětské okupační zóny, musela hlavní část odsunu podléhajících osob směřovat do zóny americké. To znamenalo splnit řadu požadavků stanovených americkými vojenskými úřady. Ve dnech 8. až 10. ledna proběhla v Praze konzultace této problematiky. Američané podmiňovali zdárné provedení transferu přesnou evidencí vysídlovaných, zajištěním lékařské péče, příslušným zásobováním potravinami a povolením na vývoz 50 kg zavazadel na osobu. Mimo toho měli být z odsunu vyčleněni nemocní, matky s kojenci a ženy v pokročilém stádiu těhotenství.⁷¹

Datum a místo, z kterého vyjel první transport organizovaného odsunu, se dle pramenů různí. V literatuře se jako první objevuje buďto transport z Mariánských Lázní z 24. 1. 1946 či transport z Českých Budějovic uskutečněný 25. 1.; oba o počtu

⁶⁸ ARBURG, Adrian von. Před 65 lety začal organizovaný odsun sudetských Němců [online rozhlasový rozhovor]. 2011 [cit. 2015-04-11]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/zpravy/historie/_zprava/842053

⁶⁹ Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948), s. 62.

⁷⁰ Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946, s. 27.

⁷¹ Sudetští Němci 1848 - 1948: Dějiny jednoho nacionalismu, s. 425 – 426.

1 200 osob.⁷² Až do konce února probíhal odsun tempem jeden vlak denně s výjimkou nedělí (zhruba s 1 200 osobami; to odpovídalo 40 vagónům o 30 pasažérech⁷³). S přelomem února a března se počet vlaků s vysídlenci zdvojnásobil a od 1. 4. byly vysílány denně vlaky čtyři. Počátkem dubna došlo ke schůzi českých a amerických orgánů, na níž bylo konstatováno, že odsun prozatím probíhá bez výraznějších těžkostí, a tak Američané přes jisté váhání přijali návrh na zvýšení denního počtu vlaků na šest. K tomu došlo počátkem května. V polovině července americké orgány snížily počet vlaků směřujících do svého pásma na čtyři. V listopadu odjížděly transporty tři a 1. 12. 1946 byl transfer osob do amerického pásma na základě oboustranné dohody na zimní měsíce dočasně přerušen.

Odsun do zóny spravované sověty začal 10. 6.; zprvu byly denně vypravovány vlaky dva, později tři a od 1. 7. se počet transportů ustálil na šesti. Sověti samotní navrhovali tempo nadále zvýšit, ale to se již vymykalo technickým možnostem československé strany. V září došlo ke krátkodobému pozastavení transferu, jelikož bylo zapotřebí soustředit zbytky německého obyvatelstva určeného k odsunu. Symbolicky poslední vlak do sovětského pásma byl vypraven 29. 10. Tento termín byl však zvolen pouze kvůli datu výročí vzniku Československa 28. 10., takže vysídlování probíhalo nadále i do sovětského pásma. Sem v důsledku omezení amerických orgánů mířili i přestárlí, nemocní a osiřelé děti.⁷⁴

Nejvyšší intenzity nabyl odsun v první polovině července. Tehdy bývalo denně do obou zón celkově vysídleno 14 400 osob. Za celý měsíc pak počet opustivších republiku činil 356 432.⁷⁵

Oficiální československé údaje uvádějí, že do konce roku 1946 bylo v rámci organizovaného odsunu vysídleno 2 232 541 Němců (z toho 1 446 069 do zóny americké a 786 482 do sovětské). V téže době jinými různými způsoby opustilo republiku dalších 370 000 Němců. Přestože byla vláda odhodlána s odsunem pokračovat i v roce 1947, k jeho obnovení kvůli nesouhlasu amerických vojenských úřadů již nedošlo. Počet Němců, kteří v ČSR žili na začátku roku 1947, se odhadoval 240 000 – 250 000 osob. Od roku 1947 mohli němečtí obyvatelé opustit republiku jen

⁷² Tamtéž, s. 425.

⁷³ Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948), s. 63.

⁷⁴ Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946, s. 26.

⁷⁵ Tamtéž.

v rámci programu slučování rodin. V roce 1948, kdy došlo ke komunistickému převratu a uzavřela se tím jedna kapitola dějin Československa, zde žilo nejméně 200 000 Němců.⁷⁶

⁷⁶ Sudetští Němci 1848 - 1948: Dějiny jednoho nacionalismu, s. 428.

2. Odsun Němců na příkladu regionu Prachaticka

2.1 Okres Prachatice – poloha, vývoj počtu obyvatel

Okres Prachatice leží v jižních Čechách, konkrétně v jihozápadní části kraje. Ze severní části sousedí s okresem Strakonice, z jižní části s okresem Český Krumlov. Na západě tvoří hranici s okresem klatovským a z východu českobudějovickým. V jihozápadní části taktéž okres tvoří státní hranici s Německem respektive Spolkovým státem Bavorsko a na jihu s Rakouskem. Okres svou značnou částí zasahuje do pohoří Šumava a šumavského předhůří.

Okres Prachatice byl v minulosti rozdělen do čtyř soudních okresů (Netolice, Prachatice, Vimperk a Volary). Pro potřeby své práce se soustředím obzvláště na soudní okres Prachatice (ovšem většina dat se týká okresu Prachatice komplexně a neopomínám ani sběrná střediska ve Vimperku a Volarech). V roce 1930 v prachatickém soudním okrese žilo 20 665 obyvatel a byl tak z příslušných soudních okresů druhý nejlidnatější. Počtem obyvatel byl největší soudní okres Vimperk a nejslabší soudní okres Volary.⁷⁷

V roce 1910 se pohyboval početní stav obyvatelstva celého okresu Prachatice na 75 000. Při posledním předválečném sčítání v roce 1930 žilo na tomto území 69 722 obyvatel. V samotném městě Prachatice žilo tehdy 4 745 osob. K velikému úbytku populace došlo záhy po vstupu platnosti mnichovské dohody, kdy v Německem zabrané části okresu (včetně správního střediska Prachatice) zůstalo 32 000 Němců a 3 722 Čechů⁷⁸ (v celorepublikovém měřítku se podíl německého obyvatelstva v oblastech odtržených od ČSR pohyboval na cca 90%⁷⁹). V roce 1939 byl region začleněn do Bavorské východní marky. Na nově vytvořeném správním celku

⁷⁷ SOKA Prachatice: SOUMAR, Tomáš. Prachaticko v letech 1938 – 1948. Plzeň, 2000. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Pedagogická fakulta, katedra historie. Uložené v soupisu diplomových prací, s. 4.

⁷⁸ SOKA Prachatice: Fond Český statistický úřad – okresní oddělení Prachatice 1948 – 1996. Kart. 43; sign 256 – Sčítání lidí, domů a bytů 1970, okres Prachatice, s. 19.

⁷⁹ ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK, eds. Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951 (Dokumenty z českých archivů) Díl I.: Češi a Němci do roku 1945, Úvod k edici. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-66-8, s. 146.

„Landkreis Prachatitz“ o rozloze 73 792 ha mělo dle sčítání lidu ze 17. 5. 1939 žít 38 689 obyvatel v 10 200 domácnostech.⁸⁰

První neoficiální poválečný údaj, který se vztahuje na území okresu Prachatice v již obnovené podobě, pochází z 1. 11. 1945. Dle tohoto údaje žilo v okrese v prvních měsících po osvobození 37 602 Čechů a 38 642 Němců.⁸¹ Po konci druhé světové války a následném odsunutí Němců se počet obyvatel oproti předválečnému stavu výrazně snížil. V roce 1950, kdy proběhlo první oficiální poválečné sčítání obyvatelstva, žilo na území prachatického okresu 47 900 obyvatel. Jelikož se zprůměrnění regionu pohybovalo na nízké úrovni (např. oproti regionům v severozápadních Čechách) a bylo zde málo pracovních příležitostí, nedošlo zde k vyšší míře doosídlení. Řada poválečných doosídlenců se z prachatického okresu po čase opět odstěhovala.⁸² To měly za následek mimo jiné nelehké podmínky pro zemědělství i živobytí samotné, které k Šumavě zvláště v minulosti neodmyslitelně patřily, a zřízení pohraničního pásma.

Na počátku 30. let minulého století činil podíl německého obyvatelstva v okrese Prachatice 47%. Nejvyšší převahu měl podíl osob německé národnosti v soudním okrese Volary. Zde žilo 94,9% Němců. V soudním okrese Vimperk se k německé národnosti přihlásilo 55,5% a v Prachaticích 45,2% obyvatel. Celkem bylo v okrese při předválečném sčítání lidu zjištěno 32 575 Němců.⁸³ Vnitrozemský soudní okres Netolice byl oproti výše jmenovaným i v době meziválečné vždy s velmi výraznou českou většinou. V roce 1930 zde žilo pouhých 3,2 % Němců.⁸⁴ Dle neoficiálního údaje o počtu obyvatel z 1. 11. 1945, jak již bylo výše uvedeno, žilo tehdy v okrese zhruba o jeden tisíc Němců více než Čechů (37 602 Čechů oproti 38 642 Němcům).

⁸⁰ LANG Otto. Die Schneedorfer und Orte der Umgebung im Böhmerwald. Augsburg: Schwabenverlag: AG Aalen/Ellwangen, 1988, s. 65. (dále citováno jako „Die Schneedorfer und Orte der Umgebung im Böhmerwald“)

⁸¹ SOUMAR Tomáš. Odsun sudetských Němců z okresu Prachatice. In: Zlatá stezka: Sborník prachatického muzea, r. 8 - 9, 2001 – 2002. České Budějovice: Prachatické muzeum, 2002, s. 7 – 43. ISBN 80-902990-2-4, s. 8.

(dále citováno jako: „Odsun sudetských Němců z okresu Prachatice“)

⁸² SOKA Prachatice: Fond Český statistický úřad – okresní oddělení Prachatice 1948 – 1996. Kart. 43; sign 256 – Sčítání lidí, domů a bytů 1970, okres Prachatice, s. 19.

⁸³ PIXOVÁ, Jaroslava. Na břehu Blanice – K šumavskému prameni. Putim: Kalina, 2012. ISBN 978-80-904346-7-7, s. 246. (dále citováno jako: „Na břehu Blanice – K šumavskému prameni“)

⁸⁴ KOUTNÁ, Jana. K organizovanému vystěhování osob německé národnosti z okresu Prachatice do vnitrozemí v letech 1947 – 1949. In: Zlatá stezka: Sborník prachatického muzea, r. 12 - 13, 2005 – 2006. Příbram: Prachatické muzeum, 2006, s. 79 – 96. ISBN 80-902990-5-9, s. 80. (dále citováno jako: „K organizovanému vystěhování osob německé národnosti z okresu Prachatice do vnitrozemí v letech 1947 – 1949“)

V Prachaticích se nacházelo 1 399 českých a 2 892 německých obyvatel, ve Vimperku 663 českých a 5 281 německých obyvatel a ve Volarech 700 českých a 4 159 německých obyvatel. Po vysídlení Němců se stala většina prachatického okresu poměrně národnostně stejnorodá s převahou českého obyvatelstva. Jen v některých obcích se v důsledku doosidlovacího procesu objevuje vyšší počet Slováků, Maďarů, Rumunů či Ukrajinců. V roce 1947 mělo v okrese být už jen 1 700 Němců (a dále 350 Slováků, 2 230 Maďarů, 363 Rumunů a cca 1 000 Ukrajinců). Při sčítání lidu v roce 1961 uvedlo německou národnost pouhých 770 osob, což odpovídá 1,6% tehdejší populace. V roce 2001 pak tento podíl klesl na marginálních 0,47% obyvatel.⁸⁵

S následky odsunu Němců se v důsledku původního vysokého podílu Němců v daném regionu vyrovnávala města a obce po relativně dlouhou dobu. Prachatice se znovu dostaly na svůj předválečný stav obyvatel v roce 1950 a Vimperk až v roce 1961. Ovšem město Volary do roku 1970 dosáhlo pouze dvou třetin původního předválečného počtu obyvatel. Ostatní obce v pohraniční části regionu do roku 1970 zdaleka nedosáhly stavu obyvatel před válkou. Ještě na začátku 70. let v řadě z nich žila pouhá desetina původní populace.⁸⁶ Mnoho obcí se také doosídlit nepodařilo a v 50. letech byly srovnány se zemí (např. Cudrovice, Horní a Dolní Sněžná, Krásná Hora, Radvanovice, Kamenná Hlava, Horní a Dolní Cazov, Mústek⁸⁷)

2.2 Situace v poválečných měsících

Mnozí němečtí obyvatelé převážně příhraničních oblastí prachatického okresu uprchli přes hranice z vlastní iniciativy již v roce 1945. Vyhnuli se tak možné hrozbě perzekucí a pogromů ze strany československého lidu a též nutnosti nástupu do organizovaných transportů. To jim umožnilo vzít si s sebou mnohem více zavazadel, než bylo povoleno v rámci organizovaného transferu vysídlenců.⁸⁸ Zajímavý přehled o poměru počtu k odsunu určených obyvatel příhraničních vesnic prachatického okresu

⁸⁵ Odsun sudetských Němců z okresu Prachatice, s. 8 – 9.

⁸⁶ SOKA Prachatice: Fond Český statistický úřad – okresní oddělení Prachatice 1948 – 1996. Kart. 43; sign 256 – Sčítání lidí, domů a bytů 1970, okres Prachatice, s. 19.

⁸⁷ KOZÁK Roman. Zmizelé Čechy: Volarsko. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-748-3, s. 38 - 43. (dále citováno jako: „Zmizelé Čechy: Volarsko“)

⁸⁸ ČESKO-BAVORSKÝ DĚJEPIS. Nucené vysídlení: Faktické informace [online]. [cit. 2015-04-12]. Dostupné z: <http://www.geschichtsbausteine.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/nucene-vysidleni/fakticke-informace/>

k počtu těch, kteří skutečně řádně nastoupili do sběrného tábora a byli následně transportováni za hranice, uvádí ve svých vzpomínkách prachatický pamětník české národnosti Miloslav Vačkář: „z 320 obyvatel Bučiny bylo odsunuto jen 21 osob, z 152 obyvatel Dolního Cazova jen 36 osob, z 155 obyvatel Horního Cazova jen 1 osoba, z 176 obyvatel Hlinišť jen 5 osob, z 338 obyvatel Krásné Hory jen 19 osob, z 198 obyvatel Dolní Světlé Hory jen 31 osob, z 542 obyvatel Horní Světlé Hory jen 48 osob, z 320 obyvatel Houžné jen 20 osob, z 164 obyvatel Vlčích Jam jen 14 osob, z 913 obyvatel Kunžvartu (dnes Strážný) jen 162 osob, z 1109 obyvatel Kvildy jen 272 osob, z 492 obyvatel Knížecích Plání jen 54 osob, z 246 obyvatel Silnice jen 37 osob, [...] z 344 obyvatel Nového Světa jen 1 osoba, z 964 obyvatel Českých Žlebů jen 86 osob“ Jen u jedné z uvedených obcí byl počet dostavivších se k organizovanému odsunu vyšší než poloviční. Konkrétně se jednalo o Dolní Sněžnou v soudním okrese Volary, z jejíž 194 obyvatel do sběrného střediska dorazilo 161 osob.⁸⁹

Volarský autor Roman Kozák zabývající se regionální tematikou uvádí ve své knize Volarsko z edice Zmizelé Čechy zajímavý případ německého starousedlíka, který rozvážel s koňským potahem po okolí města produkty místní sodovkárny. Ten v roce 1945 pochopil situaci a rozhodl se nečekat na odsun. Sbalil si svůj majetek a jednoho dne se z rozvážky s koňským potahem nevrátil. Jeho syn ho následoval až druhý den, nejprve ho totiž otec od hranic vyslal nazpět do Volar vrátit potah a předat tržbu správci sodovkárny.⁹⁰

Místní národní výbory se však vůči takovýmto samovolným přechodům německého obyvatelstva v určitých případech stavěly. To dokládá i žádost adresovaná okresnímu národnímu výboru (dále jen ONV) v Prachaticích, kterou zaslal 18. 9. 1945 místní národní výbor (dále MNV) obce ležící nedaleko hranic s Rakouskem. V dané příhraniční oblasti bylo tehdy pozorováno, že Němci z prachatického regionu přecházejí hranice. Příslušný MNV tak v dopise žádal výbor v Prachaticích o učinění přítrže těmto přechodům a navrácení těch, kteří již přes hranice uprchli, nazpět.⁹¹ Praktika útěku Němců z republiky byla samozřejmě běžná i v jiných částech tehdejšího Československa, kde to blízkost k hranicím umožnila.

⁸⁹ SOkA Prachatic: Záznam vzpomínek Miloslava Vačkáře: Prachatice 1938 – 1945.

⁹⁰ Zmizelé Čechy: Volarsko, s. 23.

⁹¹ SOkA Prachatic: Fond ONV Prachatic, nařízení ve věci zajištění odsunu Němců a Maďarů 1945 - 1950

Již dne 24. 7. 1945 vydalo ONV v Prachaticích žádost adresovanou jemu podléhajícím obcím, aby podaly zprávu ohledně počtu německých obyvatel, kolaborantů a škůdců národa, kteří se v jednotlivých obcích nacházejí. Tyto informace byly poptávány pro potřeby příprav systematického odsunu. Např. z příhraniční obce Kunžvart (dnes Strážný) přišla 2. 8. 1945 odpověď, že k 1. 8. 1945 se v obci nachází 850 Němců z celkových 879 obyvatel. Takovýto soupis byl požadován v srpnu 1945 ministerstvem vnitra po všech okresních národních výborech v republice.⁹²

V odborné ani regionální literatuře nenajdeme ohledně okresu Prachatice zmínky o velkých pogromech na německé obyvatelstvo v rámci etapy divokého odsunu (jako jsou známy např. z Postoloprta, Brna, atd.). To mohlo být i důsledkem skutečnosti, že Šumava byla osvobozena americkou armádou, kdežto neblahé události divokého odsunu v Československu jsou známy především z oblastí osvobozených Rudou armádou. K násilnostem na Němcích, přestože v mnohem menší míře, však pravděpodobně docházelo i v tomto regionu. Např. v obci Kunžvart byl zbaven předseda místní správní komise (dále jen MSK) své funkce, jelikož používal vůči německým obyvatelům hrubé násilí. Naopak ve velké části obcí s drtivou německou většinou měli čeští zastupitelé často obavy z chování německého obyvatelstva určeného k odsunu. Např. v obci Skříňřov žilo 400 Němců a jen dva Češi. Předseda MSK obce Korkusova Huť ležící nedaleko Vimperka podával v tomto směru vysvětlení ONV Prachatice: *„Jsem zde úplně sám. Jsem přesvědčen, že odsunovaní ponese odsun nelibě a mohlo by se státi i mstivě, že by mohlo dojít k požáru nebo jiným nepředvídatelným událostem. Nemám ani telefon. Jedná se o mojí osobní bezpečnost i ochranu národního majetku. Doufám také, že v případě počátku odsunu bude mně zde alespoň ve hlavních dnech odsunu poskytnuta posila. Nemám pro svou obranu jen malou pistolku a tou bych se měl proti přesile jistě co ubránit.“*⁹³

Jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole, která popisuje problematiku odsunu celorepublikově, nepostradatelní odborníci/specialisté německého původu mohli být z odsunu vyňati. Na území prachatického okresu bylo nezbytné ponechat odborníky povětšinou pro potřeby průmyslových podniků na Vimpersku (např. textilní továrna Konopra či známá vimperská tiskárna Steinbrener) a pro bezproblémové fungování lesních správ. S Šumavou bývala v historii silně spjatá i tradice sklářského průmyslu

⁹² Tamtéž.

⁹³ Na břehu Blanice – K šumavskému prameni, s. 248.

a právě němečtí skláři tvořili zřetelnou část skupiny zdejších nepostradatelných odborníků (významné byly zejména sklárny v obcích Adolfov a Lenora).⁹⁴ V mnohém případě však byl vysoký podíl zůstavších Němců (a jejich kulturní projevy) terčem kritiky a stížností občanů české národnosti, kteří kupříkladu v Lenoře tvořili menšinu. Tento problém často býval řešen přesunem německých sklářů do vnitrozemí.⁹⁵

2.3 Sběrná střediska

V roce 1946 odjelo z jižních Čech celkem 97 transportů organizovaného odsunu s 126 602 osobami. Ze samotného okresu Prachatice bylo vypraveno 21 transportů, které končily převážně v Bavorsku. Většina těchto transportů prošla přijímacím střediskem v německém městě Furth im Wald (ležící nedaleko českých Domažlic).⁹⁶

Pro potřeby transferu byla v prachatickém okrese postupně zřízena tři sběrná střediska. Nacházela se vždy v centrech jednotlivých soudních okresů, kde žila před válkou výrazná skupina německého obyvatelstva. Jednalo se o města Prachatice, Vimperk a Volary. Kapacita sběrných středisek měla odpovídat počtu osob připadajících na jeden transport (tzn. 1200 osob).⁹⁷

2.3.1 Sběrné středisko Prachatice

Středisko sloužilo již od léta 1945, jelikož zde byli situováni němečtí uprchlíci z východních oblastí, kteří utíkali před frontou a Rudou armádou. Středisko vzniklo v areálu prachatických kasáren na místě bývalého válečného lazaretu. Nové kasárny zde vystavěla v roce 1941 německá vojenská správa.⁹⁸

⁹⁴ ČESKO-BAVORSKÝ DĚJEPIS. Nucené vysídlení: Specialisté [online]. [cit. 2015-04-12]. Dostupné z: <http://www.geschichtsbausteine.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/nucene-vysidleni/fakticke-informace/specialiste/>

⁹⁵ SOKA Prachatice: Fond ONV Prachatice – odsuny. Stížnost předsedy MNV v Horní Vltavici na chování německých zaměstnanců sklárny v Lenoře, 1946.

⁹⁶ ČESKO-BAVORSKÝ DĚJEPIS. Nucené vysídlení: Faktické informace [online]. [cit. 2015-04-17]. Dostupné z: <http://www.geschichtsbausteine.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/nucene-vysidleni/fakticke-informace/>

⁹⁷ ČESKO-BAVORSKÝ DĚJEPIS. Nucené vysídlení: Sběrná střediska [online]. [cit. 2015-04-17]. Dostupné z: <http://www.geschichtsbausteine.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/nucene-vysidleni/fakticke-informace/sb283rna-st345ediska/>

⁹⁸ Tamtéž.

Komplex tábora se rozkládal na ploše 6 ha a zahrnoval 12 budov. Funkci koncentrování sudetoněmeckého obyvatelstva před jejich transfer začal tábor plnit koncem února 1946. Od ledna do května stejného roku sloužil tábor i jako internační středisko. V táborovém vězení bylo drženo od 50 do 130 Němců z okolí, kteří byli obviněni podle retribučních dekretů.

Kapacita tábora dovolila ubytovat 1 600 (nouzově až 2 000) osob. Na jaře 1946 bylo sběrné a internační středisko jedenácté největší v republice. Do ukončení činnosti prošlo zařízením celkem 13 440 Němců, kteří byli odsunuti v jedenácti transpotech. Velitelem tábora byl od 1. 10. 1945 až do ukončení jeho působnosti 16. 8. 1946 partyzánský nadporučík Josef Vaněk. Strážní službu od počátku října, kdy přešel tábor z americké do české správy, zajišťoval oddíl SNB o síle 3 až 4 příslušníků.⁹⁹

Prachatický pamětník Miloslav Vačkář uvádí, že vedle všeobecné české správy fungovala v prachatickém sběrném středisku taktéž německá samospráva (vesměs ji tvořili němečtí uprchlíci ze Slezska). „*Německý správní aparát měl 12 zaměstnanců s platem 500 až 1 600 Kč měsíčně. Byli to: Jäger Karl – šéf tábora, Woitzik Walter – šéf kanceláře, MUDr. Schmeer Alfred – lékař tábora, MUDr. Larisch Margarete – lékařka, Schild Otto – šéf kuchyně, Hirschberg Klaus – vedoucí služby, Franz Otto – správce ubikací, Althof August – správce zásobování, Woitzik Ursula – sekretářka správce, Seefel Dorothe – sekretářka šéfa, Matschilat Maria – vedoucí služby pomocnic, Ungeretan Maria – knihvedoucí zásobování*“ Dále uvádí, že pro německé uprchlíky v roce 1945 býval pobyt v táboře poměrně krátký (3 až 10 dní), pokud měli možnost dostat se bez obtíží „*do svého říšskoněmeckého domova*“. Komplikovanější byla situace u osob z Polska, kam se utečenci nechtěli či kvůli novým státoprávním poměrům ani vrátit nemohli. Někteří zůstali v táboře až 6 měsíců a nakonec byli společně s dělníky nasazenými v regionu a bezdomovci předáni zvláštním transportem o počtu 697 osob dne 4. 2. 1946 do Prahy.

Dle Miloslava Vačkáře prošli střediskem v roce 1945 i uprchlíci z bombardovaných oblastí západního Německa (174 osob), kteří byli na podzim ve dvou transpotech předáni do tábora v Plzni k dalšímu odsunu. V jednotlivých menších skupinách odcházel v roce 1945 do Německa velký počet německých uprchlíků. Větší skupina uprchlíků (921 osob) byla taktéž z rakouských oblastí. Ti přišli do tábora mezi

⁹⁹ Odsun sudetských Němců z okresu Prachatice, s. 21 – 22.

4. až 9. 5. jejich odchod se datuje do 18. 9. 1945. Největší počet německých uprchlíků byl v daném období z místního regionu (2 931 osob). Obyvatelé tábora tehdy měli naprostou volnost a nebyli hlídáni žádnou stráží.

Koncem července přišli do tábora cizinci, kteří byli odvečeni ze svých domovů na nucené práce nebo byli válečnými zajatci. Bylo mezi nimi 206 Rumunů, 175 Maďarů, 161 Italů, 115 Poláků, 82 Jugoslávčů, 70 Ukrajinců, 18 Rusů, 12 Belgičanů, 5 Litevců, 3 Francouzi a 2 občané Lucemburska. U 209 uprchlíků se zjistit národní či státní příslušnost nepodařilo. Většina těchto osob zůstala v táboře jen po dobu 3 až 10 dnů. Poslední zahraniční utečenci však z tábora odešli až 4. 2. 1946. V té době byl tábor uvolněný pro soustředění sudetských Němců a někdejších československých občanů určených k vysídlení.

První skupiny sudetských Němců z Prachaticka podléhajících organizovanému odsunu do tábora dorazily mezi 21. až 23. únorem. Obyvatelé menších obcí přicházeli v určitý den najednou, z větších obcí se příchod obyvatel rozdělil na skupiny.

I v době organizovaného odsunu (pro prachatický tábor je tímto myšleno období od února 1946) fungovala v táboře německá samospráva. K ní náleželi i dva lékaři Dr. Karl Kölbl a Dr. Erich Finger, ošetřovatelky Erika Reiprtová, Lydie Kuchařová a Marie Hattenbergerová a další pomocný personál. Každý příchozí do tábora byl podroben důkladné lékařské prohlídce a musel projít desinfekcí. Pro potřeby střediska byly tehdy k dispozici léky a dezinfekční materiál ze zásob americké armády. Po zdravotní a hygienické stránce bylo prachatické zařízení vskutku příkladné, to dokládá mimo jiné velmi pozitivní hlášení z 26. 8. 1946 podané zdravotním komisařem ONV Prachatice a okresním lékařem MUDr. Františkem Krejsou. Po celou dobu fungování střediska se nevyskytl ani jeden případ infekce či událost, která by po zdravotní stránce komplikovala odsun. Na důkladné hygienické podmínky kladl důraz především velitel tábora Josef Vaněk.

Dalších 20 osob německé národnosti bylo za mzdu zaměstnáno pro potřeby ubytování, stravování a transportu. Jednalo se např. o funkce: vedoucí stravování, kuchaři, pekaři, vedoucí bloků, vedoucí pořádkové služby či zaměstnanci starající se

o zavazadla během odbavování transportů. Všichni němečtí zaměstnanci tábora pak nastoupili do posledního transportu vypravovaného z Prachatic.¹⁰⁰

S bezproblémovým líčením chodu střediska českým pamětníkem Miloslavem Vačkářem, dle kterého měly chodit do tábora zpětně dokonce i děkonné dopisy odsunutých vyzdvihující podmínky v táboře, jsou do jisté míry vzpomínky samotných odsunutých Němců. Justine Haselsteiner uvádí dle zdroje pocházejícího ze Sudetoněmeckého archivu v Mnichově o prachatickém sběrném středisku následující: *„Během těch jedenácti dnů v táboře jsme dostávali večer a ráno kávu a chleba. Každý den odpoledne bramborovou polévku s chlebem. Někteří měli to štěstí, že jim příbuzní nosili pečivo, které jim prostrkovali přes ostnatý drát. To bylo ale možné pouze tehdy, když je hlídač s bičikem na psy neviděl a nepronásledoval.“*¹⁰¹ O donášení potravin Němcům do tábora jejich příbuznými z okolí, kteří odsunu nepodléhali, se zmiňuje i Ida Sitter z obce Dolní Sněžná (Oberschneedorf), která do střediska dorazila společně se svou rodinou o svatodušních svátcích 1946. Jelikož byla jednotkou odsunu rodina, byla nucena kvůli těžkému onemocnění své neteře v táboře setrvat delší čas, než bylo obvyklé. Ida Sitter musela vypomáhat v táborové kuchyni jako pomocná síla. Z jejího vyprávění o potravinové situaci v táboře je mimo jiné patrné, že v táboře byl zakázán tabák: *„Jeden strýček z Wosseka [dnes Oseky – pozn. autora] nám do tábora nosil něco k snědku, musel to ale nechávat na bráně. Alespoň trochu tak o nás bylo postaráno, jenom můj tatínek si denně stěžoval, že mu chybí jeho milovaný tabák.“*¹⁰²

Vzpomínka Mathilde Kreitmaier podává vedle přesunu do tábora, odsunu samotného a celkové krutosti situace pro německé starousedlíky taktéž svědectví o pracovním nasazení přechodných obyvatel střediska: *„Na jaře 1946 jsme museli opustit náš milovaný domov, který si kdysi naši předkové s velkou námahou a odříkáním vyzdorovali z divočiny. Během několika málo hodin jsme za sebou museli nechat náš dům a vše, co jsme měli. Do sběrného tábora v Prachaticích jsme si mohli vzít s sebou jen to nejnnutnější. Každému bylo povoleno vzít si zavazadla o celkové hmotnosti 50 kg, zvláště pak peřinu, teplé oblečení, boty, plechové nádoby a nějaké potraviny. Šperky a cenné předměty – pokud nám nebyly sebrány už během drancování bezprostředně po*

¹⁰⁰ SOKA Prachatice: Záznam vzpomínek Miloslava Vačkáře: Prachatice 1938 – 1945.

¹⁰¹ ČESKO-BAVORSKÝ DĚJEPIS. Nucené vysídlení: Sběrná střediska [online]. [cit. 2015-04-17]. Dostupné z: <http://www.geschichtsbausteine.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/nucene-vysidleni/fakticke-informace/sb283rna-st345ediska/>

¹⁰² Die Schneedorfer und Orte der Umgebung im Böhmerwald, s. 314.

skončení války - zabavovali Češi v tábore v Prachaticích. Mezi 7. a 13. červnem 1946 byli do tohoto tábora přivezeni téměř všichni Němci z obce Wolletschlag (Volovice). Práce schopní mladiství a dospělí byli přes den nasazeni v Prachaticích na úklidové práce. 17. června 1946 pak definitivně udeřila hodina odchodu. Němci zavřeni v tábore byli v rámci jednoho hromadného transportu odsunuti ze své vlasti po železnici v asi 40 dobytčácích.¹⁰³

Jak probíhalo vyzvání k odsunu a následný odchod do sběrného střediska, popisuje v knize „Grenzstadt Prachatitz im Böhmerwald“ prachatická Němka Gretl Wimbersky: „Domů jsme dostali lístek, kde stálo, že se máme (často během dvou hodin a také, když byli lidé zrovna v kostele či nebyli doma) připravit k odsunu. Za dohledu dvou ozbrojených policistů jsme si měli sbalit asi 50 kg. Nic vzácného, hodnotného. Co to bylo, určovali tito dozorcí. Již v bytě mi tak pár věcí vyhodili z kufru. Za námi zapečetili dveře. Poslední věcí, kterou udělal otec mé švagrové ve svém domě, bylo to, že za nás všechny poznamenané symbolicky zastavil kyvadlo nástěnných hodin. [...] Za žebřinovým vozem jsme šli s pláčem naším milovaným městečkem, nahoru ke kasárnám, k táboru pro Němce. Tam nás ještě jednou kontrolovali a prohledávali. Odehrávali se zde ořísné scény, obzvláště při tělesných prohlídkách, nejvíce hledali fotografie, peníze, spořitelní knížky, dokumenty a vše, co bylo psáno německy nebo mělo nějakou hodnotu a co někteří chtěli zachránit.“¹⁰⁴

O průběhu soustředění osob do sběrných táborů vypráví i svědectví Češky, paní Kateřiny Kosmatové, z obce Horní Záblatí ležící v soudním okrese Prachatice, kde před odsunem žily jen dvě nebo tři české rodiny. „Ti první, co šli na odsun, ještě večer nevěděli, že ráno odejdou. Ráno se museli sbalit a odejít. Mohli si s sebou vzít asi 50 kg. Víc ne. Odvezli je do tábora do Prachatic a odtud je odváželi vlakem do Německa.“¹⁰⁵

¹⁰³ ČESKO-BAVORSKÝ DĚJEPIS. Nucené vysídlení: Sběrná střediska [online]. [cit. 2015-04-17]. Dostupné z: <http://www.geschichtsbausteine.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/nucene-vysidleni/fakticke-informace/sb283rna-st345ediska/>

¹⁰⁴ WIMBERSKY Gretl. Die Vertreibung. In: Grenzstadt Prachatitz im Böhmerwald. Amberg: Heimatskreis Prachatitz, 1986, s. 99 - 104, s. 99.

¹⁰⁵ Na břehu Blanice – K šumavskému prameni, s. 243.

2.3.2 Sběrné středisko Vimperk

Vimperské sběrné středisko začalo fungovat poměrně pozdě (až 27. 5. 1946). Do té doby sloužily pro odbavení vimperských Němců, kteří byli dále dopravováni do Prachatic, provizorně sály u Wiesnerů (Wiesnersaal) a u Sternů (Sternsaal). Prozatímně byl tábor umístěn v obchodní škole a následně také v továrním objektu firmy Steinbrener (tzv. sv. Anna). Od 26. 7. 1946 byl místo obchodní školy využíván další objekt firmy Steinbrener – tzv. sv. Jan. Dohromady bylo ve všech třech objektech ubytováno přechodně 7 114 osob. Především v továrních budovách byly podmínky pro ubytování značně provizorní a ne plně dostačující. Nebyly zde např. žádné umývárny. Lidé se tedy museli umývat na dvoře u vodního náhonu. Příprava jídla probíhala ve třech vojenských kuchyních. Středisko vedl praporčík SNB Rudolf Steinhäusel. O zdravotní stav Němců se zde starali dva lékaři a jedna ošetřovatelka. Strážní službu tábora vykonávalo asi 8 vojáků z místní posádky. Sběrné středisko ve Vimperku ukončilo svou činnost 10. 10. 1946.¹⁰⁶

Irmina Nussbaum vzpomínala na příchod do vimperského sběrného střediska následovně: *„Ráno 5. června se objevili dva čeští četníci s nákladními vozy, na které byly naloženy jednotlivé rodiny včetně zavazadel. Všichni rodinní příslušníci „směli“ sedět na svých bednách a truhlách. Tak se jelo do tábora, který byl připraven v jedné tovární budově firmy Steinbrener, ve Svaté Anně, v Nádražní ulici ve Vimperku“.* O poměrech v táboře panujících a vypravení odsunu vypovídá další část jejího svědectví: *„O letnicích se v táboře objevili známí z Vimperka a přinesli teplé jídlo, neboť v táboře nám dávali jen slabou černou kávu. Po letnicích byli vyhnanci na nákladních vozech dovezeni na nádraží a přeloženi do dobytčáků. Jeden český četník s nějakým pomocníkem se objevil v našem oddělení a vyskládal všechny bedny a truhly tak, že nemohly spadnout, k čemuž docházelo v ostatních vagónech. To bylo malé gesto jednoho Čecha, rodiče jeho německé manželky byli vysídleni společně s námi. Na druhý den odjel vlak směrem Furth im Wald.“*¹⁰⁷

¹⁰⁶ Odsun sudetských Němců z okresu Prachatice, s. 23.

¹⁰⁷ ČESKO-BAVORSKÝ DĚJEPIS. Nucené vysídlení: Sběrná střediska [online]. [cit. 2015-04-17]. Dostupné z: <http://www.geschichtsbausteine.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/nucene-vysidleni/fakticke-informace/sb283rna-st345ediska/>

2.3.3 Sběrné středisko Volary

Sběrné středisko ve Volarech se nacházelo v barákovém táboře RAD (Reichsarbeitsdienst – říšská pracovní služba). Komplex byl vystavěn v roce 1942 zhruba 1 km severně od města. Jednalo se o 10 budov, v kterých byla po osvobození z části ubytovaná posádka americké armády. Po válce zde také našli přechodné útočiště uprchlíci.¹⁰⁸ V květnu roku 1945 se mělo ve čtyřtisícových Volarech nacházet až 12 000 uprchlíků. Zde v sevření dvou front dočasně končil jejich útěk před důsledky války. Dnes se na místě někdejšího tábora nachází zahrádkářská osada.¹⁰⁹

Jako sběrné středisko pro potřeby odsunu zahájil areál svou činnost od poloviny února. Původní plánovaná kapacita střediska měla odpovídat jednomu transportu, později ovšem bylo rozhodnuto, že volarské zařízení bude fungovat na principu kombinovaných transportů a pro jeden transport bude dodávat jen třetinu jeho osazenstva. Přesto kapacita tábora činila až 800 osob. Od 1. 10. 1945 řídil tábor Vojtěch Riss, 28. 5. 1946 bylo vedení předáno strážmistru SNB Zdeňku Šmídovi. Pomocný kancelářský personál byl stejně jako v Prachaticích tvořen z řad zbylých uprchlíků a později i místních Němců. Tento samosprávný aparát čítal přibližně deset osob. Lékařskou péči zajišťovali dva vojenští lékaři a jedna až tři ošetřovatelky. Střežení tábora prováděla místní vojenská posádka v součinnosti s SNB. Oficiální ukončení působnosti tábora připadá na 16. 12. 1946.¹¹⁰

2.4 Transporty

První transport organizovaného odsunu z Prachatic (prvenství platí i pro celý okres) byl vypraven dne 3. 3. 1946. Němci pro tento transport byli soustředěni do sběrného tábora v časovém rozmezí od 21. 2. do 1. 3. Příslušná vlaková souprava byla na prachatické nádraží přistavena již 28. 2. Za časného rána měly být u sběrného střediska k dispozici nákladní automobily a žebřinové vozy pro přepravu zavazadel na vlakové nádraží. Mezi sedmou a desátou hodinou se na nádraží přesunuli i Němci.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ Zmizelé Čechy: Volarsko, s. 22.

¹¹⁰ Odsun sudetských Němců z okresu Prachatice, s. 23.

Transport vyjel z Prachatic před polednem a mířil do Domažlic. Vezl 1210 osob. Cílová stanice byl bavorský Augsburg.¹¹¹

Miloslav Vačkář o prvním odsunu píše: „*První transport, ve kterém byl větší počet místních Němců, [...] vzbudil velkou pozornost obyvatel Prachatic. Kolem jedné hodiny odpolední vyšel z tábora dlouhý průvod Němců sledován českými a samozřejmě i německými obyvateli. Pocity diváků byly pochopitelně velmi rozdílné. V průvodu převládali starší lidé a ženy s dětmi. Mladých mužů bylo mezi nimi velmi málo. Nevrátili se již.*“ (Na tomto místě bych rád upozornil na fakt, že se vzpomínky pana Vačkáře neshodují s popisem prvního transferu od T. Soumara, který se ve své práci čerpá z archivních materiálů, v otázce času odchodu Němců z tábora.) M. Vačkář pokračuje: „*Průvod šel kasárenskou ulicí přes malé náměstí k nádraží. Tam byl připraven dlouhý vlak s krytými nákladními vagóny. Každý Němec měl své zavazadlo do určené váhy a příslušnou hotovost v markách. Všichni měli stejně. Během půlhodiny byl vlak připraven k odjezdu směrem na Čičenice a Domažlice k Brodu nad Lesy*“ (v něm. originále Furth im Wald).

V záznamu vzpomínek stejného pamětníka nalezneme i popis zajímavé scény z nádraží: „*Před připraveným vlakem stojí stará česká matka a s hlasitým pláčem lomí rukama. Z jedné strany jí podpírá dcera Češka, z druhé strany syn Čech. Proti ní v otevřeném vagóně stojí zavile se tvářící nejmladší syn, z kterého se vlivem jeho manželky Němky stal fanatický nacist Janouschek. Rodiče i sourozenci zůstali českými Janoušky.*“¹¹²

První transport vimperských Němců byl organizován v rámci 2. transferu ze sběrného střediska Prachatic. Koncentrace tamních Němců proběhla 8. 3. a o den později byli převezeni do Prachatic. Zde 12. 3. proběhlo administrativní odbavení a 19. 3. byl vypraven vlak. Jeho cílová stanice byla Hanau/Rüdesheim.¹¹³

Již v úvodu podkapitoly sběrná střediska bylo zmíněno, že z okresu Prachatic bylo vypraveno celkem 21 transportů (každý s počtem osob lehce přesahující hranici 1 200). Jedenáct jich bylo z Prachatic a deset na kombinovaném principu společně z Vimperka a Volar. Počet vysídlenců se v různých pramenech liší. Dle Tomáše

¹¹¹ Tamtéž, s. 14.

¹¹² SOKA Prachatic: Záznam vzpomínek Miloslava Vačkáře: Prachatic 1938 – 1945.

¹¹³ Odsun sudetských Němců z okresu Prachatic, s. 15.

Soumara, který se opírá o materiály SOKA Prachatice, jich bylo 25 510 (do tohoto čísla nejsou započteny odsuny antifašistů, uprchlíků, duchovních a sanitární transfery a poslední kombinovaný transfer, který odvážel 210 Němců do Českého Krumlova). Poslední řádný transport, který čítal 1 216 osob, se uskutečnil z Vimperka. Vlak končil v Řeznu. Další cílové stanice předchozích transportů byly Marburg, Dachau, Gießen, Allach, Ulm, Leonberg a Heidelberg.¹¹⁴ Počet odsunutých z prachatického okresu dle sudetoněmeckého autora Otto Langa je 27 347.¹¹⁵

Svědectví o situaci prachatických Němců, kteří museli nastoupit z různých důvodů do odsunu až po zrušení sběrného tábora v Prachaticích, podává konkrétní případ německých prarodičů prachatické pamětnice, která sama v republice jako dítě ze smíšeného manželství zůstat směla. *„Prarodiče byli zařazeni do odsunu, ale jejich syn byl jako zajatec umístěn na Ostravsku. Jejich odsun byl vzhledem k neúplnosti rodiny oddalován. V době nástupu prarodičů do odsunu již prachatické sběrné středisko nefungovalo, a tak byli mí prarodiče přesunuti do sběrného střediska ve Volarech. Mezitím musela má matka, která měla československé občanství, vyzvednout na Ostravsku bratra, jenž měl nadále statut německého zajatce a nemohl se pohybovat bez doprovodu člověka s československým občanstvím. Teprve po příjezdu do sběrného tábora ve Volarech, mohl strýc společně se svými rodiči nastoupit do transportu. Pravděpodobně se jednalo o jeden z posledních transportů z prachatického okresu.“*¹¹⁶

2.5 Dodatečný odsun do vnitrozemí

Na dobu zimních měsíců byl odsun Němců na celém československém území dle oboustranné dohody dočasně pozastaven a k obnovení transportů již na jaře roku 1947 nedošlo. Nejinak tomu bylo i v prachatickém okrese. Zdejší referent pro odsun uvádí ve své zprávě pro předsedu ONV, že k březnu 1947 se v okrese nacházelo 1 704 Němců, z toho 623 jich bylo členy smíšených manželství a 796 osob spadalo do

¹¹⁴ Tamtéž, s. 33.

¹¹⁵ Die Schneedorfer und Orte der Umgebung im Böhmerwald, s. 304 – 305.

¹¹⁶ Viz. příloha č. 1.

kategorie uznaných antifašistů. U zbytku osob se jednalo o místní starousedlíky, kteří byli určeni pro odsun, ale kvůli přerušení transportů do nich nestihli nastoupit.¹¹⁷

V květnu 1947, kdy již bylo jasné, že transporty obnoveny nebudou, vydalo ministerstvo vnitra oběžník, který ukládal všem odsunu podléhajícím Němcům povinnost nucených prací v zemědělském sektoru (ten tehdy trpěl nedostatkem pracovních sil). V říjnu téhož roku byly zahájeny celorepublikové přípravy na přesun Němců z jejich stávajícího prostředí do vnitrozemí. Toto rozptýlení Němců z pohraniční do vnitrozemí mělo fungovat jako pomyslná tečka likvidace německé menšiny v Československu.¹¹⁸

Stovky Němců z prachatického okresu byly přesídleny do jihočeských okresů Milevsko, Písek, Strakonice. V rámci samotného okresu Prachatice byli někteří obyvatelé německé národnosti přestěhováni na Netolicko. Na podzim 1948 se uskutečnil také přesun části Němců do okolí Jáchymova, kde byli práce schopní muži zaměstnáni v uranových dolech.¹¹⁹

¹¹⁷ K organizovanému vystěhování osob německé národnosti z okresu Prachatice do vnitrozemí v letech 1947 – 1949, s. 81.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 82 - 83.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 95.

Závěr

Odsun sudetských Němců je výraznou událostí českých dějin, která je stále pro část společnosti dodnes citlivá, přestože od jeho průběhu uplynulo takřka sedm desetiletí. Poválečná československá společnost tehdy viděla ve vysídlení jedinečnou a neopakovatelnou příležitost, jak vyřešit „německou otázku“ jednou provždy a vytvořit z ČSR národní stát, kde by žili jen Slované. Československým Němcům byla přisuzována kolektivní vina na rozbití státu a i do budoucna byli chápáni jako možní narušitelé státní suverenity. Jejich odsun měl sloužit jako prostředek k odčinění křivd vzešlých z mnichovské dohody a zábrana obdobných událostí do budoucna.

Ve své první části práce nastínila vývoj celé myšlenky odsunu od oživení dřívější idey početního oslabení německého živlu koncem 30. let minulého století po odtržení Sudet a jejich přidružení k Třetí říši. Tehdy se ještě stále počítalo s existencí německé menšiny. Návrhy vysídlení se postupně radikalizovaly během druhé světové války. Obzvláště domácí exilové skupiny se přikláněly k důraznějším variantám odsunového plánu. Polovina roku 1943 znamenala pro budoucnost vysídlení Němců důležitý milník, když skrze diplomatická jednání získala československá exilová vláda souhlas všech spojeneckých velmocí s poválečným odsunem. Ve stejné době získal prezident Beneš kladné stanovisko k odsunu i od exilového vedení československých komunistů v Moskvě. To znamenalo sjednocení všech československých subjektů napříč politickým spektrem v dané otázce.

Řešení německé otázky se stalo důležitým bodem vládního programu přijatého začátkem dubna 1945 v Košicích. Ten předpokládal vysídlení všech Němců s výjimkou antifašistů. V daném období se v republice nacházelo okolo 3,5 milionu Němců, z nichž zhruba 3,2 milionu byli starousedlíci, u zbytku se jednalo většinou o utečence před frontou.

Rozsah ani zaměření práce nedovoloval podat kompletní výčet pogromů spáchaných vůči německé menšině, které se udály v měsících po osvobození, s jejich detailnějším popisem. Mým cílem zde bylo zachytit společné rysy těchto neblahých událostí a ty doložit pomocí pár konkrétních případů v celostátním pojetí. V prachatickém okrese nejsou známy žádné krvavé excesy ani násilná vyhánění Němců za hranice, jako tomu bylo v oblastech osvobozených Rudou armádou. V některých obcích na Prachaticku, kde panovala výrazná převaha německého obyvatelstva

(převážně při hranicích), se objevovaly obavy naopak u českých předsedů MSK a jiných zdejších pracovníků veřejné správy před reakcemi Němců na jejich odsunutí.

Jako úřady kritizovaný jev se však v okrese Prachatice během léta a podzimu 1945 objevovaly dobrovolné ilegální odchody německého obyvatelstva za hranice. Četnost takovýchto odchodů dobře dokládá citovaný přehled uvedený v podkapitole „2.2 Situace v poválečných měsících“ srovnávající počet německých obyvatel konkrétních obcí podléhajících odsunu s počtem osob, které se skutečně dostavily do určených sběrných středisek a nastoupily do řádných transportů. Mnozí Němci se pro takovýto odchod rozhodli nejspíše kvůli omezenému množství zavazadel při organizovaných transportech a blízkosti státních hranic.

Ke konečnému rozhodnutí ve věci organizovaného odsunu došlo na Postupimské konferenci, která se konala v rozmezí dat 17. 7. – 2. 8. 1945. Plán určoval, že 750 000 Němců mělo být vysídleno do sovětské okupační zóny a 1 750 000 do okupační zóny americké. První transporty s Němci vyjely koncem ledna 1946, přestože původní harmonogram z podzimu předpokládal začátek odsunu již v prvních dnech prosince 1945. Z prachatického okresu vyjel první vlak s vysídlení až 3. 3. 1946 ze sběrného střediska v Prachaticích. Během roku jich následovalo z celého okresu ještě dvacet (jedenáct z Prachatic a deset na principu kombinovaných transportů ze sběrných středisek Volary a Vimperk).

Celkový přesný počet řádně odsunutých z okresu se dle pramenů různí (tomuto problému jsem se podrobněji věnoval v podkapitole „2.4 Transporty“). Řádově jich bylo mezi 25 až 27 tisíci. Srovnáme-li neoficiálního údaj o počtu obyvatel z 1. 11. 1945, dle kterého mělo k zmíněnému datu žít na území okresu 38 642 Němců, a počet příslušníků německé menšiny v okrese z roku 1947, který činil cca 1 700 osob, s počtem řádně odsunutých, dostaneme poměrně vysoké číslo osob, které odešly přes hranice z vlastní iniciativy.

V celorepublikovém měřítku došlo v rámci organizovaného odsunu k vysídlení 2 232 541 Němců. V téže době jinými způsoby opustilo republiku dalších 370 000 Němců. Počet vyhnaných v etapě divokého odsunu se pohybuje v rozmezí 700 000 až 820 000 Němců.

V předkládané práci jsem uvedl mnohé vzpomínky pamětníků z nejrůznějších zdrojů. S regionálními historiografickými pracemi a odbornou literaturou zabývající se problematikou z celorepublikového hlediska byly v rozporu jen v pár případech. Styl popisu odsunu jednotlivými pamětníky a celková působnost daných sdělení se však velmi liší v závislosti na národnosti. Z většiny uvedených svědectví lze vyčíst subjektivní hodnocení vyprávěného. Někteří pamětníci, kterých jsem se pro potřeby práce na odsun dotazoval, ani nechtěli o tomto tématu mluvit a např. pamětnice, jejíž vzpomínku v práci naleznete, si přála uvést jen část z nahrávaného rozhovoru a přála si zůstat v anonymitě. V souvislosti s tak citlivou a dodnes emoce vyvolávající událostí, jako byl odsun sudetských Němců, který zasáhl radikálně do života takovému počtu lidí, subjektivní zbarvení svědectvích a výše zmíněné reakce až tak překvapující nejsou.

Seznam použité literatury a zdrojů

Tištěné zdroje:

ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK, eds. Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951 (Dokumenty z českých archivů) Díl I.: Češi a Němci do roku 1945, Úvod k edici. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-66-8.

ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK, eds. Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951 (Dokumenty z českých archivů) Díl II., Svazek 1: duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011. ISBN 978-80-86057-71-2.

ARBURG, Adrian von a Tomáš STANĚK, eds. Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945 – 1951 (Dokumenty z českých archivů) Díl II., Svazek 3: Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010. ISBN 978-80-86057-68-2.

BRENNER, Christiane. „Zwischen Ost und West“: Tschechische politische Diskurse 1945 – 1948. München: Collegium Carolinum, 2009. ISBN 978-3-48659149.

KAPLAN, Karel. Pravda o Československu 1945 – 1948. Praha: Panorama, 1990. ISBN 11-081-90 13/33.

KOUTNÁ, Jana. K organizovanému vystěhování osob německé národnosti z okresu Prachatice do vnitrozemí v letech 1947 – 1949. In: Zlatá stezka: Sborník prachatického muzea, 12 - 13, 2005 – 2006. Příbram: Prachatické muzeum, 2006, s. 79 – 96. ISBN 80-902990-5-9.

KOZÁK Roman. Zmizelé Čechy: Volarsko. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-748-3.

KUČERA, Jaroslav. Odsun nebo vyhnání?: Sudetští Němci v Československu v letech 1945 - 1946. Praha: H&H, 1991. ISBN 80-85467-32-1.

LANG Otto. Die Schneedorfer und Orte der Umgebung im Böhmerwald. Augsburg: Schwabenverlag: AG Aalen/Ellwangen, 1988.

MAJEWSKI, Piotr M. Sudetští Němci 1848-1948: Dějiny jednoho nacionalismu. Brno: Conditio humana, o.s., 2014. ISBN 978-80-905323-2-8.

PIXOVÁ, Jaroslava. Na břehu Blanice – K šumavskému prameni. Putim: Kalina, 2012. ISBN 978-80-904346-7-7.

SOUMAR Tomáš. Odsun sudetských Němců z okresu Prachatice. In: Zlatá stezka: Sborník prachatického muzea, 8 - 9, 2001 – 2002. České Budějovice: Prachatické muzeum, 2002, s. 7 – 43. ISBN 80-902990-2-4.

SPURNÝ, Matěj. Nejsou jako my: Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945 - 1960). Praha: o. s. Antikomplex, 2011. ISBN 978-80-904421-3-9.

STANĚK, Tomáš. Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918 - 1948). Ostrava: Amosium servis, 1992. ISBN 80-85498-04-9.

VANĚK M., P. MÜCKE, H. PELIKÁNOVÁ. Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1

WIMBERSKY Gretl. Die Vertreibung. In: Grenzstadt Prachatitz im Böhmerwald. Amberg: Heimatskreis Prachatitz, 1986, s. 99 - 104.

Materiály ze Státního okresního archivu Prachatic:

SOkA Prachatic: Fond Český statistický úřad – okresní oddělení Prachatic 1948 – 1996. Kart. 43; sign 256 – Sčítání lidí, domů a bytů 1970, okres Prachatic.

SOkA Prachatic: Fond ONV Prachatic, nařízení ve věci zajištění odsunu Němců a Maďarů 1945 – 1950.

SOkA Prachatic: Fond ONV Prachatic – odsuny. Stížnost předsedy MNV v Horní Vltavici na chování německých zaměstnanců sklárny v Lenoře, 1946.

SOkA Prachatic: SOUMAR, Tomáš. Prachaticko v letech 1938 – 1948. Plzeň, 2000. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni, Pedagogická fakulta, katedra historie. Uložené v soupisu diplomových prací.

SOkA Prachatic: Záznam vzpomínek Miloslava Vačkáře: Prachatic 1938 – 1945.

Elektronické zdroje:

ARBURG, Adrian von. Před 65 lety začal organizovaný odsun sudetských Němců [online rozhlasový rozhovor]. 2011 [cit. 2015-04-11]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/zpravy/historie/_zprava/842053

ČESKO-BAVORSKÝ DĚJEPIS. Nucené vysídlení: Faktické informace [online]. [cit. 2015-04-12]. Dostupné z: <http://www.geschichtsbausteine.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/nucene-vysidleni/fakticke-informace/>

ČESKO-BAVORSKÝ DĚJEPIS. Nucené vysídlení: Sběrná střediska [online]. [cit. 2015-04-17]. Dostupné z: <http://www.geschichtsbausteine.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/nucene-vysidleni/fakticke-informace/sb283rna-st345ediska/>

ČESKO-BAVORSKÝ DĚJEPIS. Nucené vysídlení: Specialisté [online]. [cit. 2015-04-12]. Dostupné z: <http://www.geschichtsbausteine.uni-passau.de/cz/materialy-pro-vyuku/nucene-vysidleni/fakticke-informace/specialiste/>

RYJÁČEK, Milan. Odsun Němců z ČSR (I. část) [online prezentace]. 2011 [cit. 2015-04-07]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/odsun-nemcu-z-csr-i-cast/>

SPURNÝ, Matěj. Opravdu jen excesy? Národní očista v českých zemích po květnu 1945 [online studie]. 2012 [cit. 2015-03-28]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/opravdu-jen-excesy-narodni-ocista-v-ceskych-zemich-po-kvetnu-1945/>

SOVADINA, Jiří. Pracovní listy k tématu – „Divoký odsun“, poválečné násilí v létě 1945: část II. Benešovy projevy [online text]. 2012 [cit. 2015-03-16]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/divoky-odsun-a-povalecne-nasili-benesovy-projevy/>

SOVADINA, Jiří. Zámek Cecilienhof - místo konání postupimské konference [online]. 2013 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/zamek-cecilienhof-misto-konani-postupimske-konference/>

Stenoprotokol 27. schůze Prozatimního Národního shromáždění republiky Československé, 31. ledna 1946 [online]. [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/027schuz/s027001.htm>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Vzpomínka prachatické pamětnice

Příloha č. 1

Vyprávění prachatické pamětnice narozené v prosinci 1932, která si nepřeje být jmenována.

Dcera českého četníka a matky, jejímž otcem byl obchodník z Prachatic německého původu. Bratr matky pamětnice, narukoval jako muzikant do německé armády a působil na východní frontě. Zde se dostal do zajetí u Stalingradu. Jako zajatec byl ze Stalingradu přesunut do Moskvy a odtud byl po válce jako zajatec vrácen do ČSR na pomocné práce v domě hornické rodiny na Ostravsku.

„Prarodiče byli zařazeni do odsunu, ale jejich syn byl jako zajatec umístěn na Ostravsku. Jejich odsun byl vzhledem k neúplnosti rodiny oddalován. V době nástupu prarodičů do odsunu již prachatické sběrné středisko nefungovalo, a tak byli mí prarodiče přesunuti do sběrného střediska ve Volarech. Mezitím musela má matka, která měla československé občanství, vyzvednout na Ostravsku bratra, jenž měl nadále statut německého zajatce a nemohl se pohybovat bez doprovodu člověka s československým občanstvím. Teprve po příjezdu do sběrného tábora ve Volarech, mohl strýc společně se svými rodiči nastoupit do transportu. Pravděpodobně se jednalo o jeden z posledních transportů z prachatického okresu.“

Zdroj: Výňatek z vyprávění